

VYSOKÁ ŠKOLA BÁŇSKÁ – TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA
EKONOMICKÁ FAKULTA

KATEDRA REGIONÁLNÍ A ENVIRONMENTÁLNÍ EKONOMIKY

Vývoj domácností jednotlivců v ČR
Trends in Czech Households inhabited by the Singles

Student: Bc. Markéta Chrobáková

Vedoucí diplomové práce: RNDr. Ivan Šotkovský, Ph.D.

Ostrava 2014

VŠB - Technická univerzita Ostrava
Ekonomická fakulta
Katedra regionální a environmentální ekonomiky

Zadání diplomové práce

Student: **Bc. Markéta Chrobáková**
Studijní program: **N6202 Hospodářská politika a správa**
Studijní obor: **6202T040 Regionální rozvoj**
Téma: **Vývoj domácností jednotlivců v České republice**
Trends in Czech Households Inhabited by the Singles

Zásady pro vypracování:

1. Úvod
  2. Teoretická a metodická východiska
  3. Analýza stavu domácností jednotlivců
  4. Sociální a ekonomické dopady trendů na společnost
  5. Závěr
- Seznam použité literatury
Seznam zkratek
Prohlášení o využití výsledků diplomové práce
Seznam příloh
Přílohy

Seznam doporučené odborné literatury:

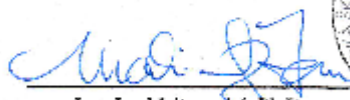
BURČIN, B., L. FIALOVÁ, J. RYCHTAŘÍKOVÁ et al. *Demografická situace České republiky: proměny a konzepty 1993-2008*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. 238 s. ISBN 978-80-7415-024-7.
ŠOTKOVSKÝ, Ivan. *Úvod do studia demografie*. Ostrava: VŠB - TU Ostrava, 1996. 150 s. ISBN 80-7078-327-3.
VEŠTEJÁ, Jana. *Demografie. Díl 1.: stav a struktura obyvatelstva – demografická statistika*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2003. 85 s. ISBN 80-7194-596-X.

Formální náležitosti a rozsah diplomové práce stanoví pokyny pro vypracování zveřejněné na webových stránkách fakulty.

Vedoucí diplomové práce: **RNDr. Ivan Šotkovský, Ph.D.**

Datum zadání: 22.11.2013

Datum odevzdání: 25.04.2014

Ing. Jan Malinovský, Ph.D.
vedoucí katedry

prof. Dr. Ing. Dana Dlabušová
děkanka fakulty

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že svou diplomovou práci, včetně všech příloh, jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

.....
Markéta Chrobáková

V Ostravě dne

Poděkování

Úvodem této diplomové práce bych velice ráda poděkovala mému vedoucímu, RNDr. Ivanu Šotkovskému, Ph.D, za jeho vedení a cenné připomínky, které mi pomohly při zpracování zadaného tématu a také za čas, který mi věnoval.

Obsah

1	Úvod.....	5
2	Teoretická a metodická východiska pro studium domácností jednotlivců	7
2.1	Demografické faktory působící na vývoj domácností jednotlivců	7
2.1.1	Demografické změny	7
2.1.2	Změny ve struktuře rodin a domácností v České republice	8
2.1.3	Plodnost a sňatečnost	10
2.1.4	Ostatní vlivy	12
2.2	Sociologický přístup	13
2.2.1	Metody sociologického výzkumu	13
2.2.2	Sociologické nástroje	13
2.2.3	Výzkumné strategie v sociologii	14
2.3	Politiky působící na vývoj domácností jednotlivců	15
2.3.1	Sociální politika.....	15
2.3.2	Rodinná politika a její pronatalitní význam	19
2.3.3	Bytová politika	23
2.4	Techniky a metody získávání a zpracování dat	30
2.4.1	Sčítání lidu.....	30
2.4.2	Výběrová šetření	30
2.4.3	Ostatní nástroje zpracování dat	31
3	Analýza stavu domácnosti jednotlivců	34
3.1	Domácnosti jednotlivců v ČR.....	34
3.2	Vývoj domácností jednotlivců v ČR na úrovni NUTS 3.....	37
3.3	Případová studie za město Hlučín	40
3.3.1	Charakteristika respondentů	40
3.3.2	Analýza dat.....	42
3.4	Vnější prostředí vzniku domácností jednotlivců	46
3.4.1	Vývoj obyvatelstva podle rodinného stavu	46
3.4.2	Vývoj porodnosti.....	48
3.4.3	Vývoj počtu sňatků.....	50
3.4.4	Vývoj rozvodovosti	52
4	Sociální a ekonomické dopady trendu na společnost	54

4. 1	Všeobecné faktory vývoje	54
4. 2	Sociální pozadí růstu	55
4. 3	Ekonomické pozadí růstu	58
5	Závěr	61
	Seznam použité literatury	63
	Seznam zkratek	66
	Seznam tabulek	67
	Seznam obrázků	67
	Seznam grafů	67
	Prohlášení o využití výsledků diplomové práce	68
	Seznam příloh	69
	Přílohy	1

1 Úvod

Mnohdy mladí, kariérou vytížení spokojeně vypadající lidé bez jakýchkoliv rodinných či partnerských závazků. To jsou dnešní Singles. Jedinci, kteří dobrovolně nebo nedobrovolně žijí život o samotě, bez partnera. Partnerského života se většinou vzdávají, aby mohli rozvíjet jakékoliv jiné životní strategie, než ty rodinné. Singles zatím nemají český ekvivalent, ale obecně jde o mladé nezadané lidi, nejčastěji ve věku 25 až 40 let. Fenomén Singles se k nám dostal ze západu, veden charakteristickými rysy moderní doby, kterými jsou např. svoboda, individualismus, emancipace žen a kladení důrazu na kariéru. Velkou otázkou je, zda je fenomén Singles „zdravý“ pro dnešní i budoucí společnost. Tento fenomén se dotýká zejména rodinné politiky, ale silným vlivem také působí na růst počtu domácností jednotlivců.

Téma týkající se vzrůstajícího počtu domácností jednotlivců jsem si vybrala zejména proto, že mě situace zaujala a také proto, že se z velké části dotýká mého okolí. Dalším důvodem je také aktuálnost tématu. Této problematice se věnují různé internetové články a knihy z různých úhlů pohledu, ale nenalezla jsem žádnou literaturu, která by se zaměřovala konkrétně jen na vývoj domácností jednotlivců z celkového hlediska.

V této diplomové práci je popsán demografický vývoj domácností jednotlivců v České republice od 90. let 20. století a také vývoj počtu domácností jednotlivců v jednotlivých krajích za poslední tři sčítání. Jsou zde analyzovány možné důvody k tomu, proč mladí lidé chtějí bydlet sami.

Hlavním cílem mé diplomové práce je vytvořit přehled domácností jednotlivců a vlivů, které na ně působí.

Dílčím cílem je pak tento vývoj analyzovat pomocí sociologického výzkumu a také odhadnout sociální a ekonomické dopady trendu na společnost.

Práce jako celek je rozdělena na 2 části. První částí této diplomové práce je část teoreticko-metodická, které se věnuje druhá kapitola. V této kapitole se věnuji jednotlivým politikám a demografickým faktorům, které působí na vývoj domácností jednotlivců. Velká pozornost je zde věnována sociální, rodinné a bytové politice a dále také sociologickému přístupu, technikám a metodám zpracování dat.

Druhou částí této práce je aplikačně-ověřovací část, která se skládá ze třetí a čtvrté kapitoly. Ve třetí kapitole se věnuji současné situaci domácností jednotlivců v ČR, vývojem domácností jednotlivců v krajích České republiky za poslední tři sčítání, případové studii ve městě Hlučín a také vnějšímu prostředí tohoto trendu. Čtvrtá kapitola rozebírá důvody a výhody, proč žít a hospodařit jako jednatlivec a dále zachycuje sociální a ekonomické pozadí růstu počtu domácností jednotlivců.

V závěru práce jsou uvedeny výsledky výzkumu složené z hlavních důvodů pro vznik domácnosti jednotlivce, hlavních výhod a nevýhod tohoto způsobu žití a chování Singles domácností při ztrátě příjmu. Také je zde shrnuto, jakým směrem se pohybují ostatní demografické vlivy.

2 Teoretická a metodická východiska pro studium domácností jednotlivců

2.1 Demografické faktory působící na vývoj domácností jednotlivců

*„Podle Jandourkova slovníku sociologických pojmů je **demografie** vědecké statistické studium lidských populací. Někdy se také používá pojem demologie. Zabývá se velikostí, strukturou, hustotou a vývojem lidské populace především z kvantitativního hlediska. Současná demografie se zabývá tématy jako populační exploze, vztah mezi populací a ekonomickým vývojem, dopady regulace porodnosti, přetížení velkých měst, legální a ilegální imigrace a problematikou trhu práce. Základní údaje pro demografy jsou stále získávány ze sčítání lidu, které se u nás dělají každých deset let (poslední v roce 2011) a dalších oficiálních údajů.“ (2012, s. 48)*

2.1.1 Demografické změny

Ve vývoji populace v České republice dochází od počátku 90. let 20. století k závažným změnám, jež jsou významnou složkou celkové proměny společnosti. Populační vývoj má v této transici postavení dvojaké: na straně jedné je jeho přetvářející se podoba do značné míry důsledkem společensko-ekonomického vývoje, na druhé straně demografické struktury a demografická reprodukce modifikují společenský i ekonomický vývoj.

Důsledky proměny demografické situace jsou zároveň v pozadí řady nejen již zjevných ale také zatím latentních nepříznivých tendencí, kterým česká společnost musí a bude muset čelit. Jmenujme jen dvě nejzjevnější, které kladou a budou klást vysoké nároky na společnost: **dlouhodobé snížení míry početní obnovy populace pod zachovnou mez**, vedoucí k rychlému demografickému stárnutí populace, **a rostoucí atomizace společnosti, kdy stále menší podíl osob žije v rodinách**. Obě tyto tendence vytváří ekonomicky náročnější a také zranitelnější společnost. V proměně populace a jejich struktur hraje svou roli zajisté i změna migrační atraktivity státu: z emigrační země se Česká republika v 90. letech postupně přeměnila v zemi imigrační, i když počty cizinců zdržujících se kratší či delší dobu na jejím území není zatím příliš vysoký. (Burcin, 2010)

2. 1. 2 Změny ve struktuře rodin a domácností v České republice

Změny v demografických strukturách obyvatelstva a nové trendy populačního vývoje se zobrazují i ve vývoji počtu a složení domácností. Analýza změn počtu a struktury rodin a domácností je důležitým doplňkem studií demografického vývoje, neboť soužití osob v rodinách a domácnostech má podstatný vliv na úroveň a průběh všech demografických procesů.

Změny složení a počtu rodin a domácností v 90. letech 20. století lze vyhodnocovat z údajů sčítání lidu 1991 a 2001 za tzv. cenzové domácnosti, přehled o vývoji počtu a struktury cenzových domácností počátkem 21. století poskytují výstupy z výběrových šetření pracovních sil z let 2002-2008, jež provádí periodicky Český statistický úřad. Metodické rozdílnosti obou zdrojů dat, jež se týkají hlavně definice bydliště osob v domácnostech (při sčítáních trvalé, ve výběrovém šetření obvyklé) nejsou natolik závažné a pro vystižení dlouhodobých trendů lze použít údajů z obou pramenů.

V 90. letech 20. století se v počtech a složení domácností začaly mimo dlouhodobých trendů v demografickém chování (rostoucí úroveň rozvodovosti, demografické stárnutí, zvyšování věku dožívání) projevovat i vlivy nového demografického režimu, který postihl hlavně generace mladých lidí dostávajících se do reprodukčního věku. Ačkoliv trend postupné atomizace soužití lidí v domácnostech je patrný již od 70. let 20. století, v 90. letech se ve výsledku výrazného snížení úrovně sňatečnosti a plodnosti a posunu nejvyšší intenzity těchto procesů do vyššího věku razantně snížil podíl úplných rodinných domácností mladších osob s dětmi, přičemž zvýšil podíl mladších bezdětných párů. Mladá generace rychle adaptovala své sociální chování a přizpůsobila se novým podmínkám. Zvýšení motivace k dosahování vyšší úrovně vzdělání znamenala delší dobu vzdělávání a následné budování postavení, toto se zobrazilo nejen v pozdějším opouštění rodiny rodičů a odkládání založení rodiny vlastní, ale také v častějším upřednostňování samostatného života jako jednotlivce, a to vedlo ke zvýšení zastoupení domácností mladých jednotlivců. Mnohem častějším se stávalo i soužití nesezdaných párů, kterých bylo v roce 2001 zaregistrováno o polovinu více než v roce 1991, ale přesto tvořily jen 5,4 % úplných rodin, z 60 % se jednalo o bezdětné páry. Ačkoliv cenzových domácností v 90. letech přibýlo o 220 tis., domácností v čele s osobou do 35 let bylo o 5 procentních bodů méně než v roce 1991. (Burcin, 2010)

V 90. letech v důsledku snížení intenzity sňatečnosti žen ve věku do 30 let klesla intenzita vzniku úplných rodinných domácností ve věku 15-19 let na pětinu, ve věku 20-24 let na 40 % a ve věku 25-29 let na 70 % intenzity z roku 1991. To mělo za následek snížení počtu

úplných rodinných domácností v čele se ženami ve věku do 30 let o 110 tis. Počátek rodinného cyklu zaznamenal posun do vyššího věku, ale ani zde nevznikaly úplné rodiny v takové míře jako v předchozích letech. Ženy ve věku 25-34 let zůstávaly déle než dříve bezdětné v důsledku odkládání narození dětí. V domácnostech s ženou ve věku 20-24 let v čele se snížil podíl úplných rodin se závislými dětmi z více než poloviny na čtvrtinu, ve věku 25-29 let ze 70 % téměř na polovinu a nižší zastoupení měly i v domácnostech v čele se ženou ve věku 30-39 let. Přesto úplné rodinné domácnosti s dětmi tvořily více než polovinu domácností osob do 40 let věku (bez rozdílu, zda se jednalo o manželské svazky nebo nesezdaná soužití). I když se zvýšil podíl neúplných rodinných domácností (v roce 2001 pětina rodinných domácností, vzrůst počtu o třetinu), podíl rodinných domácností jako celek klesl téměř o 5 procentních bodů.

Nový metodický postup k vymezení cenových vícečlenných domácností dlouhodobé trendy ve vývoji struktury a počtu cenových domácností nezměnil. I při respektování kritéria obvyklého bydliště vzrostl v období 2002-2008 počet cenových domácností o 8 % (318 tis.), přičemž pokračovalo snižování jejich průměrné velikosti. K navýšení počtu domácností sice napomohl částečně i růst počtu obyvatel schopných vytvářet vlastní domácnosti, převážně osob starších 20 let, jejichž počet se zvýšil o 382 tis., ale počet domácností se navyšoval rychlejším tempem; to bylo způsobeno zejména rychlejším růstem počtu domácností jednotlivců a bezdětných rodinných domácností na úkor úplných rodin s dětmi.

Počet domácností jednotlivců vzrůstal nejrychleji, přibýlo jich 245 tisíc a jejich podíl se zvýšil na 27 %; přiblížil se tedy opět zastoupení z roku 2001. K tomuto přispěl nejen růst počtu domácností jednotlivců osob ve starším věku, ale i odkládání založení rodiny mladými lidmi. V rámci poklesu podílu rodinných domácností se nejvíce snižovalo zastoupení úplných rodinných domácností s dětmi.

Na počátku 21. století se mnohem výrazněji než v 90. letech začal prosazovat model pozdějšího odchodu dětí z rodičovské rodiny a odkládání začátku rodinného cyklu manifestovaného založením rodiny vlastní, častěji je preferována samostatná domácnost jednotlivce. V posledních letech dochází k nejvýznamnějším změnám až ve věkových skupinách 25-29 let a 30-34 let.

V období 2002-2008 docházelo k významnému snižování postavení rodinných domácností v Česku. Pokračoval dlouhodobý trend oslabování zastoupení úplných rodinných domácností ve prospěch především domácností jednotlivců. Celkový pokles podílu rodinných domácností je hlavně důsledkem častějšího rozhodnutí žít v mladém věku v samostatné domácnosti. Vzhledem k rozhodnutí odkládání narození dětí i po vstupu do partnerství či

manželství se dále snižoval počet i podíl úplných rodinných domácností se závislými dětmi, hlavně do 35 let věku partnerů. Odkládání narození dětí do pozdějšího věku se odrazilo i ve snížení průměrného počtu závislých dětí v úplných rodinných domácnostech. Trendy vývoje struktury cenзовých domácností, zvláště rodinných, zjevné v posledním intercenzálním období, se tedy ani v prvním desetiletí 21. století významně nemění. (Burcin, 2010)

2. 1. 3 Plodnost a sňatečnost

Transformace plodnosti náleží nejen k nejvýznamnějším co do rozsahu, ale také bude mít největší dopad na budoucí vývoj populace. V devadesátých letech i počátkem 21. Století překonaly hodnoty jejích ukazatelů všechna dosud známá historická minima a maxima. V roce 1993, v prvním roce existence České republiky, se úhrnná plodnost propadla na úroveň posledního historického minima z roku 1936 a to na 1,67 živě narozeného dítěte na 1 ženu. Propad úrovně plodnosti pokračoval až do roku 1999, kdy bylo dosaženo nové a dosud nepřekonané minimum úhrnné plodnosti ve výši 1,13. Jedna z posledních známých hodnot úhrnné plodnosti z roku 2008 činila 1,50, což je shodou okolností rovněž průměrná hodnota tohoto ukazatele za EU27. Údaje Českého statistického úřadu pro rok 2009 nicméně ukazují, že nejen počet živě narozených dětí, ale také úhrnná plodnost, zaregistrovaly v tomto roce pokles na 1,49. Stávající ekonomická krize a její důsledky prozatím nedávají naději na zvrát k lepšímu.

V devadesátých letech dvacátého století se uskutečnily současně dvě změny, pokud jde obecně o plodnost žen: její úroveň se snižovala a mateřství se odkládalo do vyššího věku. Kombinace odsouvání porodů do vyššího věku a snižování vlastní intenzity plodnosti vedlo ve výsledku k extrémně nízké hodnotě úhrnné plodnosti 1,13 v roce 1999. Starší ženy totiž v tomto období porodily děti dříve a mladší je odkládaly. Právě dílčí kompenzace odložených porodů zapříčinila v pozdějším období nárůst ukazatele úhrnné plodnosti v České republice až na zmiňovaných 1,5 živě narozených dětí jedné ženě v roce 2008. (Burcin, 2010)

Možný pohled na diferenciaci současné plodnosti představují velikostní kategorie obcí. Míry plodnosti podle věku rozdělené na město (obce s 2 000+ obyvateli) a venkov (obce do 1 999 obyvatel) poprvé vypočtené Českým statistickým úřadem pro rok 2008 (Demografická ročenka 2008) ukazují na velmi malé rozdíly. Ve městech byla úhrnná plodnost nižší a dosahovala hodnoty 1,489, na venkově 1,524 a v celé České republice 1,497

živě narozených dětí jedné ženě. Rozdíl mezi městem a venkovem tak činil 0,035 ve prospěch venkova. Na venkově je křivka mírně posunuta do mladšího věku.

Novým trendem je rozvolňování vztahu rodičovství a manželství, čímž výrazně narůstá podíl dětí narozených mimo manželství a to především svobodným ženám. Zatímco do roku 1991 včetně nepřekročilo procento dětí narozených mimo manželství 10 %, tak od roku 1993 se tento podíl začal rapidně zvyšovat až na současných 36 % (2008). Na Slovensku ukazovalo toto procento ve stejném roce 30 % a ve Francii 52 %. V České republice trend nárůstu dětí narozených mimo manželství jako by spíše vypovídal o nejistotě a destabilizaci manželství, které zřejmě přichází o svůj ochranný smysl. Navíc systém státní sociální podpory (hlavně výpočet životního minima) je výhodnější pro „osamělou matku“, pokud jde o nízkopříjmovou skupinu. V České republice se mimo manželství především rodí děti v prvním pořadí, mladším matkám a ženám s nižším vzděláním. (Burcin, 2010)

O dvacet let později než na „západě“ se v České republice začala snižovat úroveň sňatečnosti, nejvíce u svobodných. Je však otázkou, do jaké míry je časný a častý sňatek plnohodnotně nahrazován časnou a častou kohabitací ve společné domácnosti včetně rození dětí. Data posledního sčítání 2011 toto příliš nepotvrzují, přestože formální asociace mezi změnou podílu dětí narozených mimo manželství a změnou sňatečnosti svobodných je v období od počátku devadesátých let negativní a poměrně vysoká.

*Podle Jandourka jsou **Singles**: „jedinci, kteří nechtějí vstupovat do manželství, protože jim život o samotě v zásadě vyhovuje. Motivací je především větší možnost věnovat se kariéře, osobním zálibám, vstupovat do více sexuálních vztahů. Druhou stránkou tohoto životního stylu jsou pocity osamocení a izolace. Život mezi vrstevníky, kteří v manželství žijí, totiž na singles vytváří určitý tlak, aby do manželství vstoupili i oni.“ (2012, s. 203)*

Nesezdaná soužití jsou soužití muže a ženy mimo manželství. Jinak též kohabitanace nebo konkubinát. Ujednání, podle něhož se dva lidé rozhodnou žít spolu v dlouhodobém nebo trvalém emočně nebo sexuálně intimním vztahu. Důvody kohabitanace mohou být různé, například snaha otestovat společné soužití, stabilizovat finanční situaci před vstupem do manželství, nemožnost uzavřít z náboženských nebo právních důvodů řádný sňatek. Takto se dá praktikovat polygamie, aniž by byl porušen zákon. Některé páry odmítají instituci manželství jako takovou. Také je možné, že si páry nejsou jisté tím, že jim vztah vydrží, a nechtějí se zatěžovat formalitami ohledně sňatku a rozvodu.

Společensky bývá takové soužití regulováno buď málo, nebo také vůbec. Konkubinát vzniká především ve společnostech, které se řídí pravidlem monogamie, takže buď není

možno legalizovat manželský vztah k dalšímu partnerovi, nebo legalizovat nový místo původního, například tam, kde není dovolen rozvod. Důvodem vstupu do konkubinálního svazku může být i zvětšující se časová prodleva mezi schopností a potřebou sexuálního života a reálnou možností vstoupit do plného profesního a rodinného života (například u studentů). (Jandourek, 2012)

2. 1. 4 Ostatní vlivy

Zánik manželství, neboli **rozvod** se z právního hlediska pohybuje mezi dvěma póly: na jedné straně nezrušitelný princip („dokud pár smrt nerozdělí“) a na straně druhé rozchod na základě soukromé dohody manželů, který vyžaduje pouze registraci zániku manželství. Mezi těmito okrajovými případy se nachází také celá řada legislativ považujících zrušení manželství pouze za určitých podmínek, které jsou dány. Zda tyto podmínky nastaly, rozhoduje soud, který má jako jediný právo existující manželství zrušit. (Možný, 2008)

V dnešní době si mladí lidé vybírají a hledají partnera s vědomím vysoké rozvodovosti. S tím samým vědomím však dospívali i jejich rodiče – respektive už i prarodiče. Od dob spolehlivější statistické evidence až do dnes však rozvodovost stoupá a má trvalý charakter. Tendence posledních let však naznačují ustálení rozvodovosti na nové, leč vysoké hladině. V České republice je sledován podobný vzorec rozvodového chování, jako v Evropě a v celé západní civilizaci. Při dnešní vysoké míře rozvodovosti však musí být brány v potaz dvě skutečnosti:

1. Zda manželství skončí rozvodem je v závislosti na době, ve které žijeme buďto pravděpodobnější, nebo naopak. S klesající úmrtností stoupá pravděpodobnost, že se pár rozvede. V tradiční společnosti se často stávalo, že po relativně krátké době manželství bylo ukončeno smrtí.
2. Aby bylo možno manželství rozvést, je nutné je nejdříve uzavřít. Ve společnosti ve které je vysoký podíl celoživotně svobodných (a trvale ovdovělých) je tím pádem i méně uzavřených manželství a i počet rozvodů je přirozeně menší. Tyto skutečnosti jsou tak samozřejmé, že bývají často přehlíženy. Míra sňatečnosti tudíž podmiňuje míru rozvodovosti.

Moderní státy mohou podporovat propopulační politiku tím, že zavedou vysoké daně pro svobodné a bezdětné a díky tomu tlačit na zvyšování sňatečnosti. Za komunismu, v bývalém Československu byla používána k tomuto tlaku i bytová politika: lidé, kteří nebyli řádně

oddání, prakticky neměli nejmenší šanci byt získat. Legálně se tehdy byt koupit nedal a hypotéky samozřejmě neexistovaly. (Možný, 2008)

Koncem osmdesátých let dvacátého století byl zaznamenán náznak poklesu relativně vysoké úmrtnosti obyvatelstva České republiky. Tento trend se zintenzivnil během devadesátých let a trvá dodnes. Za hlavní determinanty lze považovat zlepšení lékařské péče na poli terapie a prevence a bohatá nabídka na trhu potravin, která může do určité míry modifikovat stravovací zvyklosti. Následně se snižovala **úmrtnost** ve středním a vyšším věku a zejména na nemoci oběhového systému (Rychtaříková 2004a).

2. 2 Sociologický přístup

2. 2. 1 Metody sociologického výzkumu

Kvantitativní metoda je spjata s používáním statistických metod. Těmito metodami můžeme například zkoumat trendy, ověřovat hypotézy a porovnávat. Například se dozvíme, zda se rodí v průběhu let více nebo méně dětí. Kvantitativní metody tak bývají považovány za reprezentativní, protože mohou odhalit kauzalitu jevů. (Jandourek, 2008)

Cílem těchto metod je pochopit každodenní svět. V této metodě jde o poznání pravidel, motivací a významů, které lidé svému jednání přiřkládají. Pozitivní stránkou **kvalitativních metod** je blízkost k realitě, zájem o osobnost člověka a jeho pocity a významy, které věcem přiřkládá. Sociolog tak lidem nevnučuje své představy o životě. (Jandourek, 2008)

2. 2. 2 Sociologické nástroje

- **Dotazník** - formulář, který obsahuje otázky a možnosti odpovědí, popřípadě ponechává i místo na spontánní odpověď respondenta. Respondent je účastníkem dotazování, který odpovídá na dané otázky. Rychlost zpracování a reprezentativnost dat dělají dotazník velice oblíbeným nástrojem.
- **Poštovní dotazování** – spočívá v zaslání dotazníku respondentovi poštou, společně s průvodním dopisem a oznámkovanou obálkou na odpověď. Nevýhodou je velmi nízká návratnost (10-40 %).

- **Strukturované interview** – také zvaný standardizovaný rozhovor. Dotazování, při kterém tazatel klade respondentům otázky v určitém pořadí a sám je zapisuje. Většinou jsou zde připraveny i varianty odpovědí. Pomáhá při porovnávání různých skupin nebo různých etap výzkumu.
- **Nestrukturované interview** – postup, který dovoluje tazateli měnit otázky podle toho, jak reaguje respondent. Varianty odpovědí u nestrukturovaného interview nejsou předem dané.
- **Pozorování** – pozorování může být prováděno jako laboratorní experiment, zúčastněné či nezúčastněné pozorování. Výhodou experimentu je jeho opakovatelnost a možnost testování hypotéz. Zúčastněné pozorování probíhá tak, že je o něm respondent předem uvědomen. Tento fakt však zkresluje výsledky pozorování. Při nezúčastněném pozorování účastník neví o tom, že je objektem pozorování.
- **Osobní dokumenty** – příkladem mohou být autobiografie, dopisy a deníky, ze kterých výzkumník vychází.
- **Neosobní (non-personal) dokumenty** – do neosobních dokumentů se řadí materiály, jakými jsou například noviny, soudní zprávy, zprávy organizací a romány.
- **Analýza dokumentů** – se člení na analýzu obsahovou a analýzu tématickou. Obsahová analýza se zabývá četností, tedy je analýzou kvantitativní. Mezi její klady patří snadnost a objektivnost. Tématická analýza hledá významy skryté pod povrchem a studuje znaky a symboly. Je tedy kvalitativní metodou. Negativem této metody je fakt, že o významu textu má každý jinou domněnku a různí výzkumníci mohou dojít k odlišným závěrům. (Jandourek, 2008)

2. 2. 3 Výzkumné strategie v sociologii

- **Případová studie** – metoda spočívající v důkladném a dlouhodobém zkoumání události. Jedná se o systematický způsob pozorování, sbírání dat, jejich analýzu a publikování výsledků. Výhodou je hlubší vhled do života instituce nebo skupiny lidí. Případovou studií lze také vytvářet či testovat hypotézy.
- **Komparativní metoda** – je metodou, při které se porovnávají dva předměty zájmu, např. dvě společnosti, instituce, nebo společenské třídy. Obvykle je dělána tam, kde jsou názory „jasné“, nebo „všeobecně dané“ a kde si je sociolog touto metodou ověřuje.

- **Before and after study** – také komparativní metoda, kde však sledujeme pouze jeden objekt našeho zájmu a porovnáváme jej v čase.
- **Průřezová šetření** – touto strategií jsou data sbírána pouze v jednom časovém okamžiku. Výhodou je množství informací o předmětu našeho zkoumání. Negativní stránkou tohoto šetření je, že zde nelze přesně určit dynamiku procesů.
- **Opakovaná průřezová šetření** – terénní šetření probíhají opakovaně a pokaždé jsou zjišťovány tytéž údaje na různých vzorcích cílové populace. Toto šetření je výhodné pro tvorbu populačních odhadů a průměrů.
- **Longitudinální výzkum** – výzkum, kterým měříme změnu či kauzální vztahy. Data jsou sbírána minimálně ve dvou různých časových obdobích. Respondenti nebo případy jsou buď totožní, nebo aspoň srovnatelní. Příkladem může být sčítání lidu, nebo výzkum veřejného mínění. (Jandourek, 2008)

2.3 Politiky působící na vývoj domácností jednotlivců

2.3.1 Sociální politika

Sociální politika je velmi úzce spjata s politikou hospodářskou. Provázanost těchto dvou politik pramení z poznání, že každé hospodářsko-politické opatření má své sociální dopady a naopak: aby byla sociální politika působivá, je nezbytná vysoká výkonnost ekonomiky, a tedy i účinná hospodářská politika. Pokud je hospodářská politika účinná, napomáhá tak produkci zdrojů, které jsou základem pro financování sociální politiky. (Slaný a Žák, 1999). V tomto případě je sociální politika vzhledem k hospodářské politice v pasivní roli. Aktivní role sociální politiky vůči hospodářské politice především spočívá ve vytváření podmínek lidí pro pracovní výkon a k seberealizaci, a je založena na svých aktivních složkách (vzdělávací politice, zdravotní politice, politice bydlení apod.)

Hospodářská politika ovlivňuje sociální politiku:

- soustavou daní a soustavou úrokových sazeb,
- příjmovou politikou,
- soustavou daňových úlev,
- strukturální politikou,
- mírou inflace.

Sociální politika zpětně ovlivňuje hospodářskou politiku:

- úrovní lidského kapitálu (kvalitou pracovní síly),
- podmínkami zaměstnávání pracovníků,
- stanovením odvodů z mezd a platů pro účely sociálního a zdravotního pojištění,
- stanovením podmínek pro přiznávání sociální dávek,
- záchrannou sociální sítí,
- dávkami sociálního zabezpečení.

Jinými slovy sociální politiku můžeme charakterizovat jako soubor opatření směřujících ke zlepšení základních životních podmínek obyvatelstva a k zabezpečení sociálního smíru v rámci daných hospodářských a politických možností dané země. Držitelem sociální politiky je celá řada institucí a orgánů (např. správa sociálního zabezpečení, úřady práce, různé nadace, charitativní organizace atd.) a samozřejmě stát. (Kliková, 2012)

Sociální politika zajišťuje různé **funkce**:

- **Ochranná funkce** je stavěná na zmírnění, nebo odstranění důsledků některých sociálních změn v životě člověka jako je například ztráta zaměstnání, stáří, nebo nemoc. Je historicky nejstarší funkcí.
- **Rozdělovací (přerozdělovací) funkce** spočívá v řešení rozdílů životních podmínek lidí prostřednictvím daní a transferových plateb. Přerozdělování by mělo probíhat vertikálně (od bohatých občanů k chudým), stále častěji však probíhá horizontálně (v rámci stejných příjmových skupin). Tato funkce je nejvýznamnější.
- **Homogenizační funkce** je úzce spjata s funkcí rozdělovací. Slouží k řešení neodůvodněných rozdílů životní úrovně a k určitému příjmovému vyrovnání (např. sociální pomoc nízkopříjmovým skupinám obyvatelstva).
- **Stimulační funkce** směřuje k podpoře nějakého žádoucího sociálního jednání společnosti a zabraňuje tak sociálním konfliktům.
- **Preventivní funkce** se snaží zabránit nežádoucím sociálním situacím, ještě než nastanou.

V sociální politice existuje mnoho principů, mezi nejdůležitější řadíme tyto:

- princip sociální spravedlnosti,
- princip sociální solidarity,

- princip subsidiarity,
- princip participace.

Princip sociální spravedlnosti je nejdůležitějším principem sociální politiky a měl by patřit k základním mravním hodnotám každého jedince v demokratické společnosti.

Princip sociální solidarity vychází z vědomí lidské sounáležitosti, lidského porozumění a pospolitosti. V tomto smyslu solidarita vzniká spontánně jako mnohotvará charitativní činnost, jejímiž nositeli jsou nevládní organizace, nebo na základě celospolečenské shody v přerozdělovací politice státu.

Princip subsidiarity je založen na předpokladu, že nejdříve musí pomoci každý sám sobě. Stát začne pomáhat teprve tehdy, jsou-li všechny možnosti jedince vyčerpány.

Princip participace má základy v přesvědčení, že každý člen společnosti má možnost participace na jejím fungování. Člověk tedy přestává být pouhým pasivním příjemcem sociální pomoci, ale stává se aktivním účastníkem tohoto procesu. (Kliková, 2012)

V demokratické společnosti vycházejí **nástroje sociální politiky** z platného právního řádu a můžeme je rozdělit do dvou skupin. Do první skupinky patří program (plán) a kolektivní vyjednávání. Druhou skupinku tvoří konkrétní nástroje sociální politiky:

- **sociální příjmy** jsou tvořeny dávkami důchodového a nemocenského zabezpečení, peněžitou pomocí rodinám s dětmi, peněžitými dávkami sociální pomoci a podporou v nezaměstnanosti. Určení konkrétní výše sociálních příjmů je velmi obtížné. Stát by měl poskytovat nutnou pomoc lidem, nacházejícím se v obtížné životní situaci, avšak by neměl podvazovat jejich ekonomickou výkonnost,
- **sociální služby**, do kterých patří služby spojené s péčí o seniory a handicapované občany, ale také služby v oblasti zdraví, vzdělání, bydlení a služby poradenské (poradenství pro nezaměstnané apod.),
- **věcné dávky**, které jsou především spjaty s ochranou zdraví (léky, zdravotní a ochranné pracovní pomůcky),
- **účelové půjčky**, které jsou specifikované na předem vymezené situace (půjčky na vzdělání); jejich podmínky jsou daleko výhodnější než u běžných půjček,
- **úlevy a výhody** jsou cílené pro určitou kategorii lidí (studenti, vojáci apod.). (Kliková, 2012)

Sociální politika České republiky je založena zejména na systému sociálního zabezpečení a opatřeních v oblasti zaměstnanosti. Tato opatření vedou k všestrannému rozvoji jedince a zmírnění sociálních tvrdostí. Do systému sociálního zabezpečení z hlediska právní úpravy patří v ČR tři základní pilíře: sociální pojištění, státní sociální podpora a sociální pomoc.

Prvním pilířem sociální politiky v ČR je **sociální pojištění**, které je tvořeno zdravotním pojištěním, nemocenským pojištěním, důchodovým pojištěním a příspěvkem na státní politiku zaměstnanosti. **Zdravotní pojištění** je zakotveno v zákoně 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění. Povinnost placení pojistného mají pojištěnci, zaměstnavatelé a stát, přičemž se mohou tato plnění sčítat. **Nemocenské pojištění** je zakotveno v zákoně č. 470/2011 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců a také v zákoně č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení. Systém nemocenského pojištění je na rozdíl od zdravotního pojištění založen na příjmech z pracovní činnosti. **Důchodové pojištění** je nejdůležitější částí sociálního zabezpečení, a to především s ohledem na velikost pojištění a výši prostředků, které jsou jeho prostřednictvím rozdělovány. Dominantním zákonem důchodového pojištění je zákon 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění. Důchodový systém je v České republice založen na tzv. průběžném financování, tzn., že v reálném čase se vybírají z důchodového pojištění finanční prostředky, které se ve „stejném“ čase přerozdělují oprávněným účastníkům důchodového systému. (Kliková, 2012)

Státní sociální podpora je druhým pilířem sociální politiky a označuje dávky poskytované osobám ve společensky uznaných situacích, kdy stát skrze jejich vyplácení z části přebírá spoluzodpovědnost za vzniklou sociální situaci. Do státní sociální podpory se řadí tyto položky:

- přídavek na dítě,
- příspěvek na bydlení,
- rodičovský příspěvek,
- dávky péstounské péče,
- porodné,
- pohřebné,
- životní a existenční minimum.

Sociální pomoc, jako třetí pilíř sociální politiky, je jednou ze součástí systému státního sociálního zabezpečení a má řešit situace, kdy jsou ohrožena práva občana nebo když

se člověk nachází v hmotné nebo sociální nouzi. Stát využívá hned několik nástrojů sociální pomoci svým občanům. Patří mezi ně např. sociální poradenství, sociálně právní ochrana, sociální prevence, poskytování sociálních služeb a vyplácení dávek sociální pomoci. Dávky sociální pomoci se dále pak člení na dvě hlavní kategorie: dávky v hmotné nouzi a dávky sociální péče. V Příloha 14 je pro lepší představu vyobrazena hierarchicky rozčleněná sociální politika.

2. 3. 2 Rodinná politika a její pronatalitní význam

Rodinná politika je součástí aplikované sociální politiky. V rámci pronatalitní populační politiky byla rodinám s dětmi před rokem 1990 poskytována rozsáhlá podpora jak formou finančních dávek, tak rozvojem zařízení péče o děti. Jejím cílem byla stimulace porodnosti a zabezpečení populačního růstu, ale také zpomalení procesu stárnutí. Současně měla vybudovat vysokou úroveň zaměstnanosti žen, jejíž zvyšování bylo spíše než podporou emancipace žen, zejména matek malých dětí, projevem kompenzace pomalého růstu produktivity práce pomocí rozšíření zdrojů pracovních sil o tuto složku populace.

Po roce 1989, kdy byly nastoleny nové politické a společenské podmínky, ztratilo prosazování populační politiky v České republice své opodstatnění. Populační politika se v tomto období dostala na okraj politického zájmu, neboť liberálně konzervativní vláda se přestala zabývat otázkami spojenými s podmínkami populačního vývoje a možnostmi jeho ovlivnění. Priorita měla být soustředěna na řešení důsledků populačního vývoje v ČR na její ekonomický a sociální systém. Takový přístup vyžaduje odlišné nástroje, jež spadají do tzv. adaptačních opatření. Jedním z nich byla důchodová reforma. Navzdory tomu, že již v polovině 90. let byly učiněny první kroky, dosud nebyla dotažena do takové fáze, jež by výrazněji zmírnila vliv demografického stárnutí na rozpočtové zatížení státu. (Burcin, 2010)

Podle Jandourkova sociologického slovníku je **manželství** právní vztah zavazující muže a ženu ke společnému životu. V moderní západní společnosti je povolena pouze monogamie, ovšem s vyšší mírou tolerance k rozvodu a uzavření nového manželství. Společnost stále vytváří i přes historické změny normy, podle kterých manželství vzniká, probíhá a zaniká. Vysoké (ale obtížně kvantifikovatelné) procentu párů žije v nesezdaných soužitích (dříve zvaných konkubinát), z nichž některá časem přejdou do klasického manželství. Ekonomické a praktické důvody (studium, bytové potíže) vedou četné mladé páry k odkladu vstupu do manželství a k životu v nesezdaném soužití, přičemž sexuální vztahy

jsou dnes vzhledem ke ztrátě vlivu církví na veřejné pojetí morálky společností převážně tolerovány. Roste též počet jedinců, kteří do manželství nevstupují, protože svobodný život považují za hodnotu pro ně vyšší (singles). Právní úprava vztahu dvou osob stejného pohlaví se nazývá registrované partnerství a umožňuje partnerům užívat některá práva, která mají manželé v klasickém manželství. Soužití dvou nesezdaných osob různého pohlaví se označuje též jako vztah druh-družka. (Jandourek, 2012)

Rodinou rozumíme skupinu osob, která je tvořena manžely a dětmi žijícími ve společné domácnosti. Děti, které žijí v rodině, mohou pocházet z tohoto nebo předchozích manželství, nebo mohou být adoptovány. Pojem „rodina“ a „domácnost“ je rozdílný. Tato rozdílnost je důležitá zejména pro statistiku. Domácnost je skupina lidí, kteří obývají společný prostor a také se nějakým způsobem podílí na vedení společné ekonomiky. Domácnost tím pádem mohou tvořit např. partneři stejného pohlaví, přítel a přítelkyně v nesezdaném soužití, nebo vnuk bydlící se svou babičkou. (Jandourek, 2008)

Rodina jako instituce je pravděpodobně nejstarší sociální skupinou. Po celém světě má její velikostní pojetí řadu variant. V každém státě je dána odlišnou filozofií, náboženským přesvědčením, historickým vývojem a dalšími faktory. Existuje trojí členění rodiny: matriarchální, patriarchální a demokratická. Ačkoliv není jasně zavedená definice rodiny, jejím hlavním účelem je její založení a následná řádná výchova dětí. Nejrozšířenější formou rodiny je rodina monogamní, méně častou je rodina polygamní.

Rodina plní řadu velmi důležitých funkcí. K těm nejvíce významným patří funkce:

- biologicko-reprodukční,
- výchovně-socializační
- ekonomicko-zabezpečovací a
- emocionální.

Státy s demokratickým typem rodiny v poslední době ukazují na řadu závažných problémů rodinného soužití, které se týkají všech zmiňovaných funkcí. I když jsou tyto státy vesměs velmi vyspělé, vykazují nízké hodnoty úhrnné plodnosti a také řadu závažných problémů z oblasti sociální patologie (např. zvyšování dětské kriminality, toxikomanie a vandalství, nárůst nežádoucích projevů chování mezi dětmi a mládeží).

Studium těchto nejmenších sociálních skupin je zajištěno prostřednictvím sčítání lidu. Pokud je jádrem domácnosti rodina v základním úzkém pojetí, jde o **cenзовou domácnost** úplnou či neúplnou (alespoň jeden manžel s jedním dítětem). Pokud je rodina tvořena nejen

příbuzenskými vztahy, jedná se o **domácnosti složené**. Dalšími specifitějšími domácnostmi jsou **domácnosti ústavní a domácnosti jednočlenné**. V naší zemi se kladě větší míra pozornosti od **bytových domácností, domácností se společně hospodařícími členy k domácnostem cenzovým**.

*„ Podle Šotkovského je **cenzová domácnost** nejmenší a dále nedělitelnou sociální kolektivitou osob bydlících v jednom bytě, u které předpokládáme, že jejich členové vždy bydleli a hospodařili společně (nejčastěji v závislosti na příbuzenském, popř. jiném vztahu)“.* (2013, s. 95)

Cenzová domácnost je nejlépe definována příbuzenskými vztahy jako manžel-manželka, rodič-dítě, druh-družka ad. U jiných vztahů se nejčastěji objevuje vztah mezi uživatelem bytu a podnájemníkem.

V posledním sčítání lidu v roce 2011 se pojem cenzová domácnost již neobjevil a to z důvodu stále se snižujícího rozdílu mezi počty cenzové a hospodařící domácnosti u české populace.

Rozdělení a zastoupení jednotlivých cenzových (hospodařících) domácností za posledních 6 sčítání zachycuje Tab. 3.1. Úplné a neúplné rodiny obecně označujeme jako **domácnosti rodinné**. Nerodinné vícečlenné domácnosti a domácnosti jednotlivců zařazujeme do kategorie **ostatní domácnosti** (domácnosti nerodinné). Domácnost, která je představována manželskou dvojicí bez dětí nebo s dětmi se označuje jako **úplná rodina**. **Neúplná rodina** se skládá z jednoho rodiče a minimálně jednoho dítěte. **Vícečlenná nerodinná domácnost** je složena ze dvou nebo více jednotlivých osob, hospodařících společně, příbuzných i nepříbuzných, které nesplňují charakteristiky klasické rodinné domácnosti. Domácnost, ve které samostatně hospodaří pouze jedna fyzická osoba, která bydlí v bytě sama, popř. s další domácností se nazývá **domácnost jednotlivce**.

Rodinná politika ve své podstatě představuje souhrn aktivit a opatření za účelem **podpory rodiny**. Jelikož se jedná o politiku průřezovou, zasahuje do nejrůznějších veřejných oblastí života společnosti, jako je např. bydlení, školství, zdravotnictví, trh práce, infrastruktura. Na druhou stranu se však týká oblasti vysoce soukromé, a musí tedy respektovat autonomii a schopnost rodin samostatně se rozhodovat. Rodinná politika je proto soustředěna na podporu rodin ve výkonu jejich přirozených funkcí, nikoli na přebírání těchto rolí a zasahování do vnitřního života rodin, rozdělení sociálních rolí v rodině atd. Měla by pamatovat na všechny vývojové fáze rodin, stejně jako na jejich potřeby v konkrétních situacích.

Sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním. Ochrana dítěte, která je širším pojmem než sociálně-právní ochrana, tak zahrnuje ochranu rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, a je proto upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly. Tvoří tak předmět činnosti celé řady orgánů, právnických a fyzických osob, a to v závislosti na jejich působnosti. Ochrana dítěte a zajišťování jeho práv se promítá do právních předpisů v oblasti rodinněprávní, sociální, školské, zdravotní, daňové, občanskoprávní, trestní apod., a z toho také vyplývá okruh subjektů, které ji realizují. Z této skutečnosti je zřejmé, že právní úpravu ochrany dítěte nelze zahrnout do jediného právního předpisu. Deklarace práv dítěte, přijatá VS OSN 20. listopadu 1959 a Úmluva o právech dítěte přijatá v roce 1989, deklarují rodinu jako základní jednotku společnosti a přirozené prostředí pro růst a blaho všech svých členů a zejména dětí, která musí mít nárok na potřebnou ochranu a takovou pomoc, aby mohla plnit svou úlohu.

Dítě tak ve smyslu těchto mezinárodních dokumentů potřebuje pro svou tělesnou a duševní nezralost zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu před narozením a po něm.

Ministerstvo práce a sociálních věcí vyhlašuje pravidelně každý rok **dotační program** na podporu prorodinných aktivit neziskových subjektů (od dotačního období 2013 pod názvem Rodina a ochrana práv dětí). Každoročně vyhlašovaná celostátní soutěž **Obec přátelská rodině** je nástrojem k propagaci rodinné politiky na místní úrovni. Soutěž vyhlašují Ministerstvo práce a sociálních věcí a Stálá komise pro rodinu a rovné příležitosti Poslanecké sněmovny parlamentu ČR ve spolupráci se Sítí mateřských center, Asociací center pro rodinu a Svazem měst a obcí ČR. Soutěž Obec přátelská rodině podporuje realizování prorodinných opatření a aktivit v českých obcích a napomáhá k vytváření prorodinné atmosféry v české společnosti. Zatímco v předchozích ročnících byla soutěž zaměřena na hodnocení aktuálního stavu aktivit v obci, od roku 2012 je cílem soutěž zefektivnit a ocenit ty obce, jejichž představitelé prokazatelně projeví snahu zlepšit dosavadní opatření na podporu rodiny. Titul získají obce, které aktivně zjišťují potřeby rodin a usilují o zavedení koncepčních a dlouhodobých opatření na jejich podporu. Obce v soutěži předkládají tzv. koncepční dokument rodinné politiky, který umožňuje strategický postup při plánování a realizaci regionální rodinné politiky a předpokládá dlouhodobou udržitelnost navržených opatření. Nové koncipování soutěže umožňuje získat přesnější informaci o pojetí rodinné politiky

v obci a pro všechny zúčastněné obce představuje přínos v podobě zmapování cílových skupin a jejich potřeb a vytipování opatření rodinné politiky, které by obec v budoucnu mohla realizovat.

2. 3. 3 Bytová politika

Bytová politika, stejně jako rodinná, je součástí aplikované sociální politiky. Příznivá bytová politika napomáhá k ekonomickému a sociálnímu rozvoji společnosti, což má zpětný vliv na zlepšení v oblasti bydlení, protože bydlení a společenský rozvoj se vzájemně podmiňují. Výsledná bytová politika je v dané zemi vždy věcí konkrétního politického rozhodnutí dle posouzení aktuální ekonomické a sociální situace. Potřeba bydlení je základní lidskou potřebou. Je to proces zahrnující soubor určitých činností obyvatel bytu, kterými uskutečňují reprodukci svého života. Specifickým znakem bydlení je vytváření prostředí pro rodinný život a ostatní mezilidské a občanské aktivity, což předurčuje významné hodnoty jako je zdraví, vzdělávání a práce. Bydlení je oblast přinášející významné společenské efekty, odrážející se v kvalitě rodinného života, partnerských vztahů, generačního soužití, výchovy dětí, vzdělanosti úspěšnosti na trhu práce a kulturnosti života. Bytová politika je důležitou oblastí sociální politiky. Bytová politika je systém poptávkově směřovaných podpor, nabídkově orientovaných iniciativ a přímých zásahů státu na bytovém trhu, potřebných k optimální alokaci bytu, jeho relativně vysokými náklady na pořízení, mimořádně dlouhou dobou životnosti a potřebou tohoto statku k realizaci osob a rodin v moderní společnosti.

Za **hlavní faktory ovlivňující bytovou politiku** obvykle považujeme faktory demografické, především přírůstek cenových domácností a jejich struktura podle věkových skupin a počtu členů. Mimo tento faktor ovlivňuje bytovou politiku stav bytového fondu, struktura bytů podle územního rozložení, jejich velikosti, technické vybavenosti a dalších kvalitativních charakteristik. Dalšími faktory jsou také vývoj a změny životního stylu a změny v úrovni životního standardu. (Duben, 1999)

Výdaje na pořízení bydlení a následné provozní náklady mají vliv na životní úroveň domácností. Navíc výdaje na bydlení mají trvale rostoucí tendenci, což je důsledkem trendového růstu úrovně bydlení. Je nutno k výdajům na bydlení přistupovat jako k výdajům, které nelze suplovat. **Výdaje na bydlení** se vyznačují malou cenovou pružností, jež má vliv i na interpretaci sociální spravedlnosti v oblasti bydlení, kde se vedle kritéria zásluhovosti

promítá i kritérium sociální potřeby. Následkem nízké cenové pružnosti se nesmí stát nedostupnost bydlení pro nízkopříjmové skupiny obyvatelstva.

Vzájemné působení mezi bydlením a ekonomickým rozvojem je výrazně viditelné v **bytovém fondu a jeho regeneraci a reprodukci**. Toto se významně podílí na národním bohatství společnosti, v sektoru výstavby, provozu a údržby, podílí se na kapacitě stavební výroby a existenci a vzniku četných pracovních míst. Zjednodušeně lze říci, že **investice do bydlení** nesou ekonomice přínos v tom, že pomáhají oživovat růst stavebnictví a to pak pomáhá startovat růst ekonomiky. Bydlení nezanedbatelně ovlivňuje fiskální stránku ekonomiky veřejnými výdaji do bydlení a technické infrastruktury.

Zabezpečení potřeby bydlení se vyznačuje **vysokou nákladností**. Hodnota této nákladnosti sice motivuje k úsporám a ovlivňuje vznik a soustřeďování kapitálu ve společnosti, na druhé straně však ukazuje, že ne všichni občasné jsou schopni potřebu bydlení zajistit ze svých soukromých zdrojů. Pro mnoho domácností bývá nákladnost bydlení největší životní investicí jedné i více generací. V moderních společnostech s ambicemi na sociálně spravedlivé uspořádání tato nákladnost zajištění bydlení způsobuje závislost mnohých domácností na aktivitách státu.

Mezi specifickými rysy bychom také neměli zapomínat na fakt, že způsob bydlení se vyznačuje **značnou mírou setrvačnosti** a neměnnosti, které jsou dány nejen pevným umístěním bytu, dlouhodobou životností bytů a domů, poměry na trhu s byty. Svou roli zde mají i tradice a postoj jednotlivců i rodin, kteří při volbě bydlení velice často aplikují chování předchozích zděděných vzorů, což do určité míry platí i pro jiné oblasti sociální politiky.

Efektivní bytová politika jako celek vzájemně propojených výstupů činností různých institucí a mechanismů musí zabezpečit zásadní podmínky pro fungování bytového trhu a stanovit pravidla podpory poptávky a nabídky po bydlení. Pravidla by měla být zaměřena na ovlivňování výstavby a údržby bytového fondu, na nájemní politiku, nájemní vztahy a sociální cíle v oblasti bydlení. Hlavním cílem takové bytové politiky je trh s byty doplněný optimem státních podpor v takového rozsahu, který nákladnou potřebu bydlení zdostupní i nižším příjmovým skupinám. (Duben, 1999)

Do bytové politiky se angažuje vedle tržních subjektů i řada dalších institucí, jako je stát, obce, neziskové organizace, družstva, zájmová sdružení, ale i charity apod., využívající podpor a dalších veřejné zdroje. Nezastupitelnou roli mezi těmito subjekty má beze sporu stát.

Role státu by obecně měla spočívat zejména v tom, že stát:

- vytváří příslušnou **legislativu pro bydlení** a obecnými zákony zajišťuje, aby občané, jednotlivci i rodiny mohli reálně usilovat o naplnění potřeby bydlení,
- umožňuje zabezpečit **dostupnost bydlení** těm, kteří nejsou schopni zajistit si bydlení ze soukromých zdrojů.

Legislativa vychází z dlouhodobějších záměrů a cílů v oblasti bydlení, činí poskytování podpor do bydlení legitimní, vymezuje a stanovuje pravidla fungování všech subjektů a vytváří pro ně vhodné podmínky.

Tato legislativa výrazně podporuje aktivity nestátních subjektů, zaměřených na určité sociální skupiny domácností. Charakterem sociálních štědrostí či tvrdostí de facto vytvářejí kritéria i rámec státní podpory bydlení. Řešení celkové bytové politiky včetně státní podpory bydlení s ohledem na její sociální souvislosti, na něž nenabízejí tržní nástroje dostatečná řešení, je silná a propracovaná **bytová politika státu**. Státní podpora bydlení a bytová politika je nástroj, který určuje dynamiku a charakter společnosti, reaguje na latentní i skutečně sociální problémy v této oblasti a podporuje integritu sociálních skupin, zejména rodin, obcí, komunit a tím i celé společnosti. (Duben, 1999)

Bytová politika využívá různých **typů bytových systémů**:

- **Liberální** systém upřednostňuje zásluhovost, což na straně občanů znamená přijetí vysoké míry odpovědnosti při zajištění bydlení. Prioritu má osobní soběstačnost, svoboda a rovné podmínky a šance v pracovních příležitostech jako předpokladu rozvoje jedince i společnosti jako celku. Každá taková domácnost si zajišťuje bydlení prostřednictvím trhu, na základě svých finančních možností. Systém spoléhá na tržní kategorie. Reálným rizikem tohoto systému je nerovnost v zpřístupnění bydlení. Nízkopříjmové domácnosti nejsou schopny s ohledem k příjmové stratifikaci a vysokým nákladům uspokojit potřebu bydlení v intencích tohoto systému. Naproti tomu vyšší příjmové skupiny mohou uspokojit potřeby bydlení podle vlastních představ, zpravidla i ve vysokém standardu, bez účasti veřejných zdrojů a s relativně vysokou mírou efektivnosti vynakládaných prostředků. Tento režim je nutno využít v uspokojování potřeby bydlení a posilovat ho podporou ve vzestupných mobilitách drah – vysoká zaměstnanost, vysoká kvalifikace a oceňování pracovního výkonu.
- **Korporativní systém** vychází z principů solidarity a subsidiarity. Je postaven na spolupráci jedinců v rámci řady navzájem integrovaných skupin, organizací, komunit i

státu. Dopady tržních podmínek ve finanční náročnosti bydlení jsou dle možností korigovány. Systém využívá jak soukromých zdrojů, tak i různých dotací a podpor založených na solidaritě státu a nižších společenství – obcí, družstev – je zde důraz na činnost nestátních neziskových organizací, jež jsou schopny zajišťovat potřeby bydlení s nižšími náklady. Základem pro zajištění potřeby bydlení jednotlivých zájemců je využití jejich soukromých prostředků a zpřístupnění bydlení pouze v případech, kdy svými příjmy nejsou schopni čelit finanční náročnosti bydlení. Tento systém vyžaduje stanovení způsobů i jasných podmínek pro poskytování zvýhodnění bydlení.

Korporativní systém ukazuje, že sociální spravedlnost nelze v oblasti bydlení chápat jen ve smyslu zásluhovosti a přihlíží k reálným příjmovým možnostem jedinců, resp. domácnostem. Na rozdíl od předchozího režimu využívá veřejné rozpočty, v míře považované danou společností za morální a také za přijatelnou míru participace veřejných zdrojů na zajištění bydlení příjmově a majetkově vymezených kategorií domácností.

Je nutné tento systém v oblasti bydlení v ČR výrazně posílit, protože vychází z vlastní participace občanů (domácností), státu a nestátních institucí a umožňuje i příliv soukromých prostředků do sféry bydlení. Současně je nutno podpořit jej mechanismy, které zabezpečí správné umístění veřejných prostředků a zajistí, že v takto dotovaných bytech budou skutečně bydlet sociálně potřební občané.

Korporativní systém nese moderní prvek v bytových politikách, a v naší praxi není vždy dostatečně uplatněn. Je vhodný pro svou znalost bytových možností, perspektivy rozvoje regionů, lokalit, jejich infrastruktury apod.

- **Univerzalistický systém** vychází při zabezpečování potřeby bydlení z celospolečenské solidarity a veřejných zdrojích. Zde je to hlavně stát, který intenzivně vstupuje do sféry bydlení. Zabezpečuje výstavbu levných bytů a nese část nákladů spojených s jejich provozem a údržbou. Preferuje hledisko rovnosti a považuje bydlení jako veřejnou sociální službu. Veřejné výdaje na bydlení jsou tak pokládány za součást investic do lidského kapitálu a pomáhají vyrovnávat životní šance. Úskalím tohoto systému jsou vysoké finanční nároky na veřejné zdroje, a tímto vznikající vysoká míra sociální tolerance ze strany daňových poplatníků.

Tento systém by v naší bytové politice měl hrát jen okrajovou roli. V minulosti vedl k deformovanému pohledu na bydlení a ukázal se jako ekonomicky neefektivní a dlouhodobě neudržitelný. Ostatní vyspělé země také prokazují, že investovat do

lidského kapitálu lze v oblasti bydlení i úspornějšími a efektivnějšími postupy korporativního režimu. V naší bytové politice by měl tento režim vstupovat jen do zajištění bydlení pro marginalizované skupiny občanů, neboť tyto nejsou a nebudou zvládnutelné jen na základě dobročinných a charitativních činností.

V každé zemi je bytová politika vždy kombinací těchto tří uvedených systémů. To kromě jiného vyplývá z již zmíněných specifíků bydlení a z faktu, že podmínky a způsoby zajištění odpovídajícího bydlení pro různé skupiny obyvatelstva se značně liší podle sociálního statusu, např. bydlení pro střední vrstvu, sociálně potřebné, vysokopříjmové domácnosti a skupiny lidí, kteří se z různých důvodů ocitají na periferii společnosti, jako jsou například imigranti a zdravotně postižení občané. Kombinace prvků uvedených systémů vyplývá i z převládajících preferencí politických sil a jejich snahy podpořit určité konkrétní hledisko sociální spravedlnosti a v neposlední řadě i z ekonomické síly státu a jeho možností řešení bydlení ze svých zdrojů. (Duben, 1999)

Ve druhé polovině minulého století se podmínky při vytváření bytových politik v jednotlivých státech začaly vyrovnávat, přesto se zde **nástroje podpory bydlení** liší. Všechny příslušné vlády se musely rozhodnout, zda omezit podporu v bydlení pouze na občany, kteří nejsou schopni si zabezpečit alespoň minimálně přijatelné bydlení na soukromém trhu, nebo akceptovat širší pojetí bytových podpor. V některých státech pak podporu bydlení omezily pouze na ovlivňování trhu bydlení pro občany s nejnižšími příjmy a zdravotně handicapované občany, zatímco jiné státy intervenovaly na trhu bydlení v širším měřítku, a to cestou plánování a realizací programů bydlení pro další skupiny občanů. Ovšem i ty státy, ve kterých vlády vybraly širší záběr intervencí na bytovém trhu, se vyvarovaly významného postupného znárodnění bytového fondu tak, jak bylo realizováno po druhé světové válce v zemích tzv. východního bloku.

Silné **soukromé bytové trhy**, sloužící především domácnostem se středními příjmy, fungují ve všech ekonomicky vyspělých, tržně orientovaných státech. V poválečných letech nastal velký nedostatek bytů, který způsobil nárůst jejich ceny v porovnání s příjmy a neschopnost soukromého bytového trhu nabídnout dostatečné množství pro nízkopříjmové skupiny obyvatelstva. Tento úkol se ve velké míře čím dál tím více přesouval na stát, který postupně přistoupil na určitý podíl na zabezpečování **bydlení na neziskovém principu**, a na místní samosprávy, které stavěly levné byty. Množství aktivit státu a místních samospráv

v zajišťování bydlení pro určité skupiny obyvatelstva se v jednotlivých státech liší podle vztahu národních vlád k místním samosprávám a neziskovým organizacím.

Stát vstupuje do trhu s byty s nástroji, které lze vymezit z hlediska zacílení určité skupiny obyvatelstva na univerzální **nástroje**, tyto jsou zaměřeny na většinu domácností a **selektivní nástroje**, které jsou zaměřeny na úzkou, předem zvolenou skupinu obyvatelstva. Tyto selektivní neboli adresné nástroje jsou orientovány především na sociálně slabé vrstvy obyvatelstva. Základním způsobem státu, jak napomáhat sociálně slabým vrstvám obyvatelstva při řešení otázky bydlení je snižování cen jejich bydlení a přímá finanční podpora domácností, nebo kombinování obou způsobů.

Teoreticky mají vlády při výběru nástrojů bytové politiky možnost volby mezi dvěma strategiemi. Tvůrci bytové politiky se mohou rozhodnout pro podporu investorů (a to jak těch, kteří realizují zisk, tak neziskových) nebo pro podporu spotřebitelů, nicméně nejčastěji dochází ke kombinování obou těchto strategií. V posledních letech se všeobecně prosazuje v bytové politice tendence k posílení subvencování spotřebitelů, tedy preference poptávkové strategie podpory bydlení.

Za hlavní **nástroje nabídkové strategie** považujeme programy podporující výstavbu bytů pro nízko a středněpříjmové skupiny obyvatelstva a podporu soukromým investorům ziskového a neziskového typu. U těchto programů bývá obvykle používáno subvencí k zajištění takových nákladů na bydlení, aby byly dostupné pro veškeré obyvatelstvo. Masivnější používání těchto nástrojů bytové politiky jsou kritizovány pro svou malou efektivnost, protože je extrémně obtížné zaručit, aby takto pořízené byty vždy byly využívány jen rodinami s nízkými příjmy, pro které byly určeny. Tyto skutečnosti vedou k tomu, že většina států směřuje k posilování přímé podpory občanů – k poptávkové strategii v podpoře bydlení.

Nejvíce používané nástroje poptávkové strategie jsou individuální subvence poskytované domácnostem pro zjištění jejich sociální potřebnosti. Účel těchto subvencí poptávky je snížit a udržet výdaje domácnosti na bydlení na rozumné úrovni z hlediska relací jednotlivých skupin výdajů těchto domácností. Mezi hlavní nástroje v této oblasti zahrnujeme příspěvky na bydlení, resp. na nájemné, a daňové úlevy. Domácnostem jsou obvykle měsíčně vypláceny **příspěvky na bydlení** a jejich výše je závislá na celkovém příjmu domácnosti, počtu členů rodiny, úrovni bydlení a výši výdajů na bydlení. Výhodou příspěvků na bydlení je schopnost zaměřit se na opravdu potřebné domácnosti, nevýhodou je náročná administrativa. Jako další nástroje bytové politiky se používají daňové úlevy formou slev na dani z příjmů, nebo snížení základů daně o úroky z půjček poskytovaných na pořízení bydlení. Významný

nástroj představuje v některých zemích podpora stavebního spoření občanů prostřednictvím státního příspěvku a úroková podpora dlouhodobých hypotečních úvěrů. (Krebs, 2007)

Na počátku 90. let se vlivem radikálních politických změn ocitla bytová politika zcela nepřipravena na alternativu svého dalšího vývoje. Přitom do stejné situace se dostal například i systém sociálního zabezpečení a přesto zde byl relativně pohotově vytvořen transformační scénář. Situace v bydlení byla v té době odlišná. Byla obtížná díky nevyjasněným kompetencím ve sféře výkonné moci na centrální úrovni a dlouhým procesem hledání shody nad vytvořením vyšších územně správních celků, čímž byl oslaben regionální aspekt v oblasti bydlení. Nové formování bytové politiky tak po celá 90. léta postupovalo velice pomalu a její uskutečňování bylo v podstatě rozděleno do dvou etap, přičemž druhá není stále ukončena.

V letech 1991 až 1995 se uskutečnily změny, které se zaměřily na odstraňování administrativně přidělového bytového systému a položení základů tržně orientovaného bytového systému. Toto období včetně několika následujících let bylo charakteristické převažujícím neoliberálním přístupem. Ten vyplýval z pojetí bytu jako ryze soukromého statku – bydlení je tedy považováno za soukromou záležitost každého občana. Bylo zpochybňováno uplatňování intervence státu či obce do uspokojování potřeby bydlení a byla prováděna opatření zmenšující roli státu v oblasti bydlení. Zodpovědnost se přesouvala na domácnost a další subjekty, které na tuto roli nebyly připraveny. Tento přístup byl uplatňován zvláště v prvních letech transformace.

Obce byly postaveny do role majitelů a správců bytového fondu, byl jim však do vlastnictví převáděn často zdevastovaný a hluboce ztrátový bytový fond a tento převod nebyl podporován odpovídajícím posílením obecních rozpočtů o prostředky nutné k jeho údržbě a opravám. Zejména na počátku 90. let přitom prostředky vybrané na nájemném nepostačovaly ani na běžný provoz obecního bytového fondu. Na tuto novou roli nebyly obce připraveny ani po stránce administrativní – bytová politika byla ponechána v podstatné míře v jejich kompetenci, což nutně vedlo k její značné roztříštěnosti. (Krebs, 2007)

2. 4 Techniky a metody získávání a zpracování dat

2. 4. 1 Sčítání lidu

Novodobý census je definován (OSN, 1967) jako „úplný proces sběru, třídění, ověřování, analyzování a zveřejnění demografických, sociálních a ekonomických dat, zachycujících v daném čase všechny osoby ve státě nebo přesně vymezené části státu“.

Ve sčítání lidu je zachyceno mnoho údajů, které nelze z jiných zdrojů získat. Tyto údaje jsou metodicky jednotné, jsou zjišťovány na území celého státu a ke stejnému časovému okamžiku. Poválečná sčítání lidu byla u nás uskutečněna v letech **1950, 1961, 1970, 1980, 1991, 2001 a 2011**.

Druhé české a zatím poslední sčítání lidu se uskutečnilo v březnu 2011. Rozhodným okamžikem byla noc z 25. na 26. března. K přípravě bylo využito především dvou registrů: RSO (Registr sčítacích obvodů a budov) a ISEO (Informační systém pro evidenci obyvatel). Poprvé v historii SLDB v Česku bylo možno provést vyplnění sčítacích formulářů elektronicky, nikoliv jen za pomoci poštovní sítě či služeb komisařů. Do censusu nebyli zahrnuti cizinci s diplomatickými výsadami, osoby narozené 26. 3. a později a osoby zemřelé 25. 3. a dříve. Hlavní dělení formulářů bylo na 3 druhy jako u předchozího sčítání: sčítací list osoby, bytový list a domovní list. Bytový list obsahoval 13 otázek, domovní list 10 otázek a u sčítacího listu osoby se objevilo 24 otázek.

Průběžné změny v metodice sčítání lidu odráží vývojové proměny demografických přístupů na mezinárodní úrovni. Způsob sběru formulářů a pořízení dat umožnily získání informací o vzájemných vztazích pouze v rámci hospodařící domácnosti. Proto v roce 2011 **nebylo možné zpracovat údaje o domácnostech censových**. Srovnatelnost dat 2011 a 2001 je v případě rodinných domácností omezena na hospodařící domácnosti tvořené 1 rodinou, kde jsou informace o jednotlivé domácnosti zpracovány ve stejném detailu jako v roce 2001. (Šotkovský, 2013)

2. 4. 2 Výběrová šetření

Výběrová šetření (tzv. mikrocensusy) směřují pozornost na získávání určitých poznatků o demografickém chování obyvatelstva zvolených podle účelu a konaných v nepravidelných časových intervalech (v rozmezí 1-3 týdnů). Metodika sčítání lidu je stavebním kamenem pro

metodické vedení mikrocensů, které má však řadu svých specifíků. Tento typ získávání statistických informací probíhá v daleko menším rozsahu a za dobrovolné účasti dotazovaných. Zainteresanou oblastí šetření se stávají náhodně vybrané skupiny obyvatelstva. Dotazování je nejčastěji směřováno na bytové domácnosti, avšak výsledné zpracování je prováděno za domácnosti hospodařící. Šetření se zaměřuje na různé demografické, prostorové, sociální a ekonomické znaky. Mikrocensy jsou často vedeny snahou získat:

- základní demografické údaje jako je věk, pohlaví aj.,
- informace o příjmech domácnosti,
- doplňkové informace z oblasti životní úrovně.

Český statistický úřad provádí od roku 2003 výběrové šetření **cestovního ruchu (VŠCR)**, výběrové šetření **pracovních sil (VŠPS)** a výběrové šetření **o informačních a komunikačních technologiích (VŠIT)** ve vybraných domácnostech.

VŠCR se snaží zajistit komplexní informace z oblasti turistiky a cestovního ruchu. Snahou tohoto šetření je postupně přizpůsobit strukturu a metodické vymezení ukazatelů mezinárodním požadavkům, především EUROSTATU. **Výběrové šetření pracovních sil (VŠPS)** poskytuje údaje o celkové zaměstnanosti a nezaměstnanosti a také další informace související s touto problematikou. Stále stoupající význam je spatřován ve sledování významu nových informačních a komunikačních technologiích (ICT) a jejich vlivu na ekonomiku a společnost. **Výběrové šetření o informačních a komunikačních technologiích** probíhá dle nařízení Evropského parlamentu a Rady Evropské unie č. 808/2004 o statistice společenství o informační společnosti od roku 2006. Toto šetření také umožňuje porovnávání se zeměmi EU. (Šotkovský, 2013)

2. 4. 3 Ostatní nástroje zpracování dat

Tabulkový procesor Excel je typickým představitelem tabulkových procesorů. Některá z jeho verzí je dostupná na každém počítači. Standardní výbavou Excelu je několik desítek statistických funkcí, které mohou být použity při výpočtu statistických údajů. Také je dostatečně vybaven grafikou.

Procedury vhodné ke zpracování v Excelu:

- zpracování dat a příprava dat do tabulky,
- úprava a transformace pro export do specializovaných statistických programů,

- editace a finalizace dat pro prezentaci formou tabulky,
- využití metody semaforu v tabulkách,
- konstrukce a editace základních statistických grafů,
- výpočty pomocí funkcí a vzorců,
- konstrukce modelů.

Excel má určité limity v práci s velkými datovými soubory a především v práci s jednotlivými proměnnými, neboť vše probíhá v jednom datovém okně. (Kutscherauer, 2013)

Komerčně šířených **statistických programových systémů** existuje velká řada. Jako ty nejznámější můžeme uvést například SPSS, SAS, S-Plus, Statistica, Stata, Minitab, Unistat nebo NCSS. Toto jsou obecné programy, které pokrývají celou škálu statistických metod, jiné jsou specializované na analýzu některých dat (časové řady, kategoriální data ap.).

Všechny statistické programy však mají tyto základní funkce:

- import dat,
- manipulace s daty,
- základní deskriptivní statistiky,
- grafické prostředky,
- ukládání dat k snadnému využití pro další zpracování,
- export dat,
- prezentace výsledků ve formě souborů pro další zpracování textovými procesory.

Pojem **GIS** zahrnuje informační systémy, které pracují s prostorovými daty, které se následně prezentují nejčastěji ve formě map. Vyskytuje se ve třech rovinách – jako software, konkrétní aplikace a jako geoinformační technologie. GIS není považován vyloženě za software, nicméně software je možné využít pro tvorbu GIS. GIS je chápán jako *funkční celek vytvořený integrací technických a programových prostředků, dat, pracovních postupů, obsluhy, uživatelů a organizačního kontextu, zaměřený na sběr, ukládání, správu, analýzu, syntézu a prezentaci prostorových dat pro potřeby popisu, analýzy, modelování a simulace okolního světa s cílem získat nové informace potřebné pro racionální správu a využívání tohoto světa*. (Rapant, 2002).

Digitální kartografie se zabývá automatizovanými postupy tvorby map a vizualizací geodat.

Prostorová data (geodata)

- Jsou data, která se vztahují k určitým místům v prostoru a pro něž jsou na potřebné úrovni rozlišení známy lokalizace těchto míst (např. průměrný věk ve státech Evropy)
- 50-80 % dat ve veřejné správě jsou geografické povahy
- Rozdíl mezi prostorovými a neprostorovými daty je v nejednoznačné hranici.

Sestavovat datové modely se dá **dvěma přístupy**:

1. Maximalistický přístup:
  - snaha o reprezentaci všech objektů a jevů reálného světa,
  - komplexní, ale často komplikovaný,
  - ekonomicky náročná tvorba a údržba.
2. Minimalistický přístup:
  - snaha o reprezentaci jen aplikačně potřebných objektů a jevů reálného světa,
  - minimální komplexnost,
  - při jakékoliv změně aplikace je nutná modifikace datového modelu.

Kartogramem je nazývána jednoduchá tematická mapa, kde se pro každý areál interpretuje (zpravidla pomocí barvy nebo rastru) jedna (výjimečně více) relativní hodnota vztažená k ploše. Důležitou podmínkou je nutnost pracovat s přepočtenými hodnotami na celkovou plochu prostorové jednotky (např. hustota zalidnění - obyv./km²). V případě, že dochází k přepočtu na jiný celkový údaj, vytváří se tzv. pseudokartogram nebo nepravý kartogram (např. míra nezaměstnanosti, míra rozvodovosti apod.). Důležitým aspektem této metody je tak zobrazení relativních hodnot. Hodnoty jevu se při konstrukci kartogramu vztahují k ploše určeného území. Pokud pracujeme s fyzickogeografickými jevy, používáme přírodní dělení území (povodí, geomorfologické jednotky apod.), pokud se socioekonomickými jevy, pak pracujeme nejčastěji s administrativními jednotkami.

Dle použitého typu hranic se kartogramy dají rozdělit:

- kartogramy s geografickými hranicemi: běžný případ, kdy referenčním geografickým areálem může být např. administrativní jednotka, sídelní jednotka či ekonomicky vymezená oblast
- kartogramy s geometrickými hranicemi: referenčním geografickým areálem jsou buňky tvořené čtverci, obdélníky, méně často trojúhelníky či šestiúhelníky apod. Typicky se jedná o pravidelnou mřížku. (Ivan, 2013)

3 Analýza stavu domácnosti jednotlivců

3.1 Domácnosti jednotlivců v ČR

Tendence současné doby naznačuje růst počtu domácností avšak snižování jejich průměrné velikosti. Největším příspěvkem tohoto trendu je významný nárůst počtu domácností jednotlivců, který se od roku 1961 více než zdvojnásobil (Tab. 3.1).

Zpracování dat o domácnostech v letech 1961-2001 bylo založeno na koncepci tzv. cenзовých domácností, které byly jako nejmenší jednotky konstruovány na základě vzájemných příbuzenských a jiných vztahů jejich jednotlivých členů. Poprvé v roce 1970 bylo použito prohlášení o společném či odděleném hospodaření a až do roku 2001 tak byly konstruovány tři typy domácností (bytové, hospodařící a cenзové).

Sčítání lidu, domů a bytů 2011 umožnilo kvantifikovat pouze dva druhy domácností – bytové a hospodařící, a to na základě odlišného způsobu organizace, sběru a automatického zpracování dat. Informační ztráta není však vůbec významná. Již v roce 2001 bylo téměř 99 % hospodařících domácností tvořeno pouze jedinou cenзovou domácností.

Domácnost jednotlivce je tvořena minimálně 15letou jednotlivou osobou, která žije v bytě sama, nebo s další hospodařící domácností. Klíčovým faktorem je právě samostatné hospodaření dané osoby.

V roce 2001 byly zjišťovány hospodařící domácnosti v bytech, mimo byty a nově byly zpracovávány údaje za rodinné domácnosti bydlící v zařízeních. Jednotlivci, kteří žijí v zařízeních ani bezdomovci domácnost netvořily.

Tab. 3.1: Velikost a složení cenзových domácností ČR

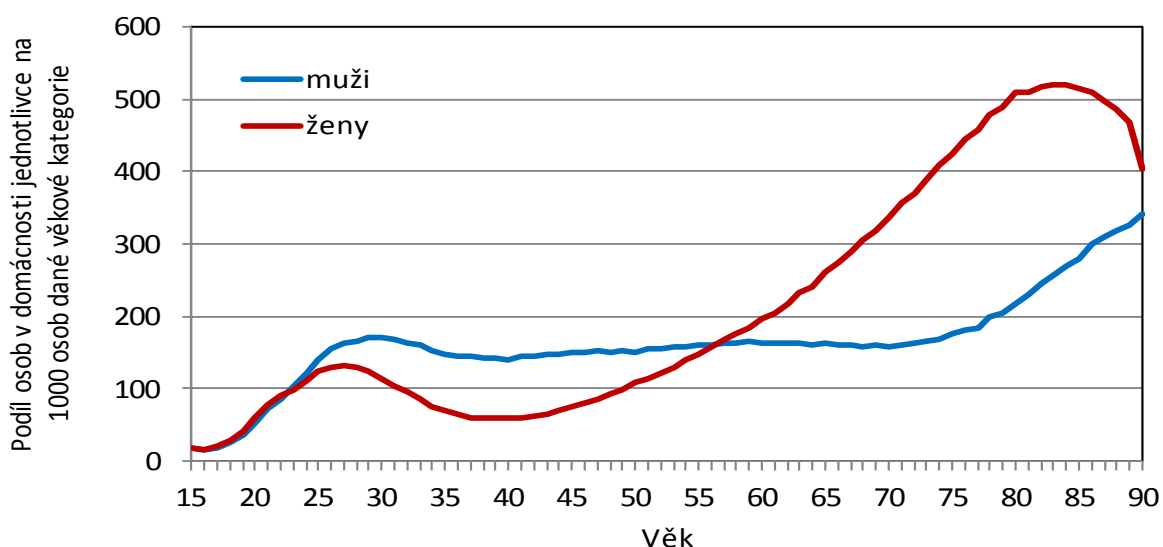
Rok SLDB	Cenzové (hospodař.) domácnosti	Typy cenзových domácností ČR (%)					Prům. velikost CD (os./CD)
		úplné rodinné	neúplné rodinné	vícečl. nerodinné	dom. jednotlivců	celkem	
1961	3 214 263	74,8	7,8	1,4	16,0	100,0	2,98
1970	3 502 718	71,0	8,8	1,1	19,1	100,0	2,80
1980	3 875 681	66,0	8,4	1,4	24,2	100,0	2,66
1991	4 051 583	62,0	10,7	0,4	26,9	100,0	2,54
2001	4 270 717	54,6	13,5	2,0	29,9	100,0	2,40
2011	4 375 122	48,7	13,9	4,9	32,5	100,0	2,39

Zdroj: Šotkovský, 2013, s. 95

Více než každá sedmá osoba ve věku nad 15 let žije a hospodaří v domácnosti jako jednatel. Domácnosti jednatelů tvoří častěji ženy (Graf 3.1). Ve věkové kategorii 15-25 let je vidět téměř stejný vývoj počtu domácností jednatelů mezi oběma pohlavími. V kategorii od 25 let je zastoupeno v domácnostech jednatelů více mužů. Tento jev si spojují s nenutností mladých mužů se vázat a s významným zastoupením žen v rodinných domácnostech.

Hlavní zlomový bod můžeme spatřit ve věku od 55 let, kdy je zaznamenán prudký nárůst počtu žen v domácnostech jednatelů. Tato převaha je způsobena nadúmrtostí mužů, která zapříčiňuje vyšší pravděpodobnost rozpadu úplné rodiny ztrátou partnera muže a vzniku domácnosti jednatelce ovdovělé ženy. Následný pokles zastoupení žen v domácnostech jednatelů v nejvyšších věcích je dán častějším soužitím jako další osoba v domácnosti nebo jako jednatel v zařízení.

Graf 3.1: Podíl osob žijících v domácnostech jednatelů podle věku a pohlaví, 2011

Zdroj: ČSÚ

Tab. 3.2 ukazuje vývoj počtu domácností jednatelů podle pohlaví a věku mezi roky 2001 a 2011. Nejvyšší absolutní přírůstek za posledních 10 let, a to v roce 2011 zaznamenala věková kategorie 60-69 let, kdy bylo téměř o 75 tisíc domácností jednatelů navíc, což je způsobeno stárnutím populace.

Další výrazný nárůst, o necelých 60 tisíc domácností jednatelů více, než v roce 2001, si díky posouvání silných generací do vyššího věku připsala věková kategorie 30-39 let.

Tab. 3.2: Vývoj počtu domácností jednotlivců podle pohlaví a věku mezi roky 2001 a 2011

Rok sčítání, pohlaví	Celkem	z toho:					
		15–29	30–39	40–49	50–59	60–69	70+
		abs.					
2001 Celkem	1 276 176	200 584	146 292	152 636	203 399	197 557	374 441
Muži	566 289	117 514	112 246	106 897	100 433	55 915	72 500
Ženy	709 887	83 070	34 046	45 739	102 966	141 642	301 941
2011 Celkem	1 422 147	176 118	203 858	155 251	215 693	271 947	382 446
Muži	637 688	95 303	137 338	104 585	110 834	98 193	82 071
Ženy	784 459	80 815	66 520	50 666	104 859	173 754	300 375
		v % z počtu obyvatel v dané věkové skupině					
2001 Celkem	12,5	9,8	10,6	10,4	14,0	21,8	38,4
Muži	11,4	13,4	16,0	14,5	14,2	13,6	20,6
Ženy	13,5	7,1	5,0	6,3	13,8	28,5	48,4
2011 Celkem	13,6	8,9	11,6	11,2	15,3	20,8	35,3
Muži	12,5	9,5	15,3	14,8	15,9	16,2	20,0
Ženy	14,7	8,4	7,8	7,4	14,7	24,9	44,5

Zdroj: ČSÚ

Trendem ve struktuře domácností jednotlivců za poslední dvě sčítání je také posouvání nejpočetnějších věkových skupin do vyššího věku. To znamená, že nejvíce zastoupenou skupinou domácností jednotlivců u mužů v roce 2001 byla kategorie 25-29 let a tatáž skupina je v dalším sčítání již o 10 let starší. Počet jednotlivců v jednotlivých věkových kategoriích je tedy částečně přenášen do dalších období.

Stejný trend je pozorován i u starších středních věkových skupin mužů. U žen v mladším věku byl pozorován obdobný trend, přesto vrchol v mladší skupině zůstává přibližně ve stejném věku. Důvodem je mimo jiné jak posouvání věku při vytvoření samostatné domácnosti jednotlivců (spíše charakteristické pro mladší věkové skupiny), tak stárnutí populace (u starších osob).

3.2 Vývoj domácností jednotlivců v ČR na úrovni NUTS 3

V této části kapitoly zjišťuji, zda existují disparity mezi jednotlivými kraji České republiky v počtu domácností jednotlivců a to za poslední tři sčítání (1991, 2001, 2011). Získání starších dat za NUTS 3 v ČR bylo velice obtížné, neboť tato data nejsou již běžně dostupná a jsou z velké míry zpoplatněná. Naneštěstí mi byl bezplatně poskytnut velký soubor dat ze SLDB 1991, ze kterého však bylo docela obtížné vytřídit právě ta data, která se týkají pouze domácností jednotlivců samostatně za kraje.

Česká republika se skládá ze 14 samosprávných krajů (Obr. 3. 1). Vyšší územní samosprávné celky (zpočátku se užívala zkratka VÚSC) předpokládá článek 99 a následující Ústavy České republiky. Ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, stanovil názvy krajů a jejich vymezení výčtem okresů (území okresů definuje vyhláška ministerstva vnitra č. 564/2002 Sb.). Novelizuje Ústavu (čl. 99) a nazývá VÚSC kraje. Tyto kraje zhruba kopírují kraje z let 1948–1960, zřízené zákonem č. 280/1948 Sb. Jsou zároveň české NUTS 3. Novelizujícími ústavními zákony č. 176/2001 Sb. a č. 135/2011 Sb. byly mimo jiné některé kraje přejmenovány, které ustanovuje ústavní zákon č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních samosprávných celků.

Obr. 3. 1: Administrativní členění krajů

Zdroj: CRR

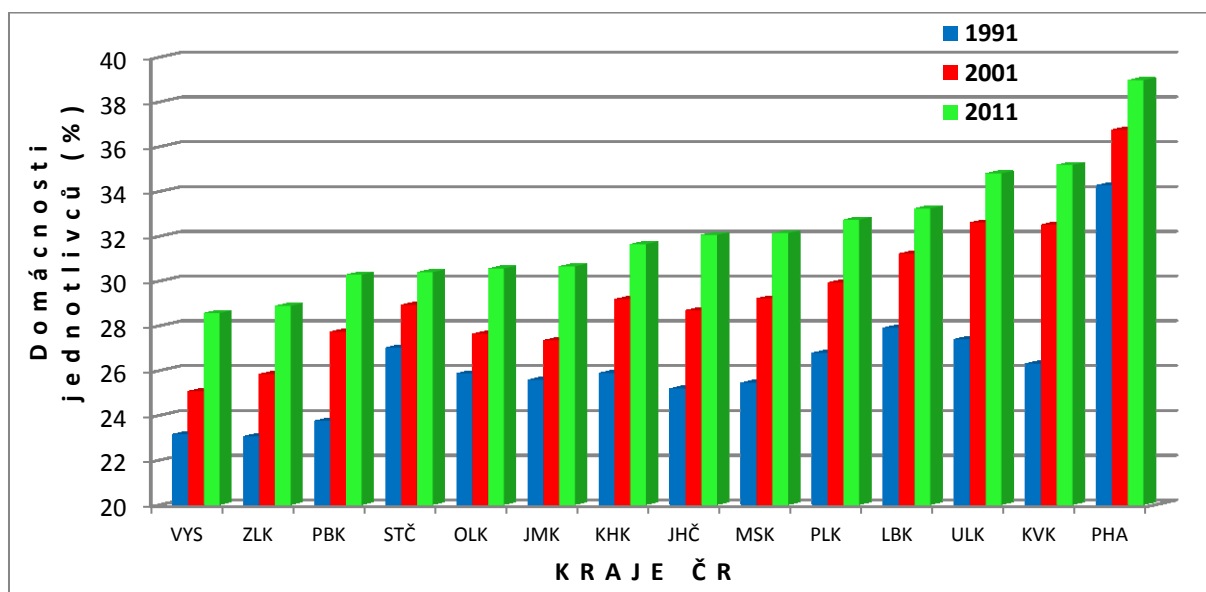
Nejhůře v počtu domácností jednotlivců dopadlo hlavní město Praha, které má status samostatného kraje. Je zde nejvíce singles, jak v absolutních, tak i v relativních hodnotách, které jsou vztaženy k počtu cenzových neboli hospodařících domácností celkem. Jelikož je Praha hlavním městem České republiky, je také vysoce ekonomicky vyspělým a bohatým regionem s výjimečně vysokou životní úrovní jejich obyvatel a také s nejnižší mírou nezaměstnanosti v ČR (4,5 %) k 31. 12. 2012.

Právě i díky situaci na trhu práce v Praze se zde stahují mladí lidé za prací a vůbec za lepšími životními podmínkami. Následně pak budují své kariéry a až v druhé řadě své vztahy. Údaj z roku 2011 a to celých 38,96 % domácností z Prahy jsou právě domácnosti jednotlivců. Toto číslo je zatím nejvyšší v historii sčítání.

Jak můžete vidět v Graf 3.2, tak opravdu fenomén přibývajícího počtu domácností jednotlivců má neustále stoupající tendence. Ve všech krajích a také ve všech třech sčítáních.

Nejnižší procentuální podíl domácností jednotlivců je v kraji Vysočina a to až o 10 % méně než v kraji Praha.

Graf 3.2: Domácnosti jednotlivců za poslední tři SLDB

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat ČSÚ

V Tab. 3.3 můžeme vidět, že nejvyšších absolutních hodnot dosahují v těch krajích, kde i celkově žije větší počet obyvatel – Praha, Středočeský kraj, Ústecký kraj, Jihomoravský a Moravskoslezský kraj s počtem domácností jednotlivců nad 100 tis.

V Tab. 3.3 byla použita metoda semaforu, ze které je jasné vidět, jak jsou na tom jednotlivé kraje v jednotlivých letech s vývojem domácností jednotlivců, jak v absolutních, tak i v relativních hodnotách. Posuzování disparit mezi jednotlivými kraji je značně složité až hypotetické, protože vývoj domácností jednotlivců závisí na dalších demografických charakteristikách populace. Významnější jsou však ukazatele vztažené k celkovému počtu cenзовých domácností v kraji.

Z údajů ze sčítání lidu lze konstatovat, že obyvatelstvo východní části České republiky je výrazně sociálně stabilnější, méně migrující, se silnými vazbami na region či obec původu. Zejména na Moravě je kladen velký důraz na tradiční hodnoty, které zapříčiňují také mj. nižší rozvodovost, větší počet dětí a výsledně vyšší průměrný počet osob v domácnosti.

Tab. 3.3: Vývoj domácností jednotlivců za jednotlivá sčítání

Kraj	V procentech			Domácnosti jednotlivců			Cenzové domácnosti		
	1991	2001	2011	1991	2001	2011	1991	2001	2011
Středočeský	27,02	28,93	30,38	118 692	134 283	158 918	439 348	464 188	523 045
Jihočeský	25,19	28,68	32,05	59 929	73 306	84 195	237 895	255 569	262 692
Plzeňský	26,78	29,92	32,73	59 179	69 547	79 334	220 991	232 424	242 397
Karlovarský	26,30	32,51	35,18	31 138	43 041	45 345	118 391	132 397	128 904
Ústecký	27,40	32,60	34,80	89 188	116 108	122 615	325 561	356 126	352 346
Liberecký	27,90	31,22	33,23	46 988	56 579	60 916	168 405	181 249	183 299
Královéhradecký	25,88	29,18	31,63	55 539	66 578	72 208	214 581	228 158	228 256
Pardubický	23,75	27,73	30,27	45 188	56 726	62 789	190 277	204 594	207 396
Vysočina	23,15	25,07	28,56	44 041	49 999	56 688	190 264	199 417	198 504
Jihomoravský	25,58	27,35	30,65	112 354	124 579	145 117	439 256	455 546	473 520
Olomoucký	25,87	27,63	30,55	63 287	71 059	78 801	244 661	257 163	257 964
Zlínský	23,06	25,84	28,88	50 758	59 930	66 330	220 157	231 969	229 682
Moravskoslezský	25,45	29,21	32,13	125 838	153 106	163 089	494 506	524 106	507 608
Praha	34,26	36,75	38,96	187 528	201 335	225 802	547 290	547 811	579 509

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat ČSÚ

Dalším vlivem působícím na to, kolik členů má domácnost, je struktura bytového fondu. V regionech, kde je vyšší zastoupení rodinných domů s větší obytnou plochou a v soukromém vlastnictví jsou vytvořeny podmínky pro soužití více osob, nežli v nájemních bytech.

3.3 Případová studie za město Hlučín

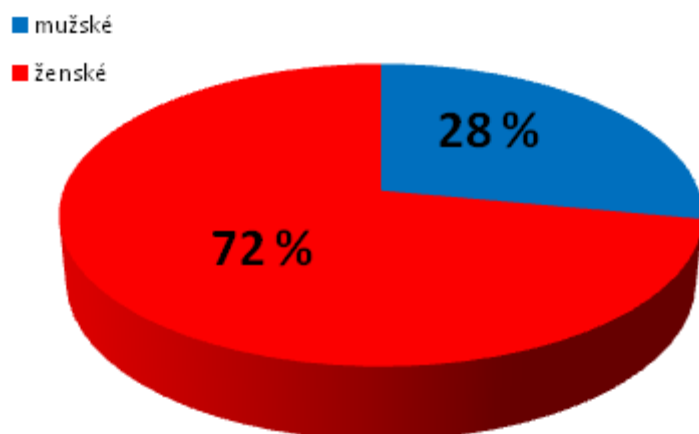
Obsahem případové studie bylo zjistit hlavní důvody, výhody a nevýhody k tomu žít a hospodařit jako jednatlivec. Město Hlučín jsem si vybrala, protože zde bydlím a zajímalo mě, v jaké situaci se toto město nachází právě v kontextu zvyšujícího se počtu domácností jednotlivců. Zvolila jsem si metodu osobního dotazování, formou dotazníku (příloha č. 11). Pomocí dotazníku byla sesbírána primární data a posléze vyhodnocena pomocí statistického programu SPSS.

Hlučín měl k 31. 12. 2012 14 049 obyvatel a tudíž je zařazen do velikostní skupiny obcí 10 000 – 19 999 obyvatel. Podle dat posledního SLDB v roce 2011 bylo v Hlučíně celkem 1684 domácností jednotlivců.

3.3.1 Charakteristika respondentů

Do dotazování bylo zapojeno celkem 25 respondentů, z toho 18 respondentů tvořily ženy a zbylých 7 tázaných byli muži (Graf 3.3). Vypovídací hodnota výběrového vzorku, vypočtená z hodnoty posledního sčítání lidu, domů a bytů, je tedy téměř 1,5 %.

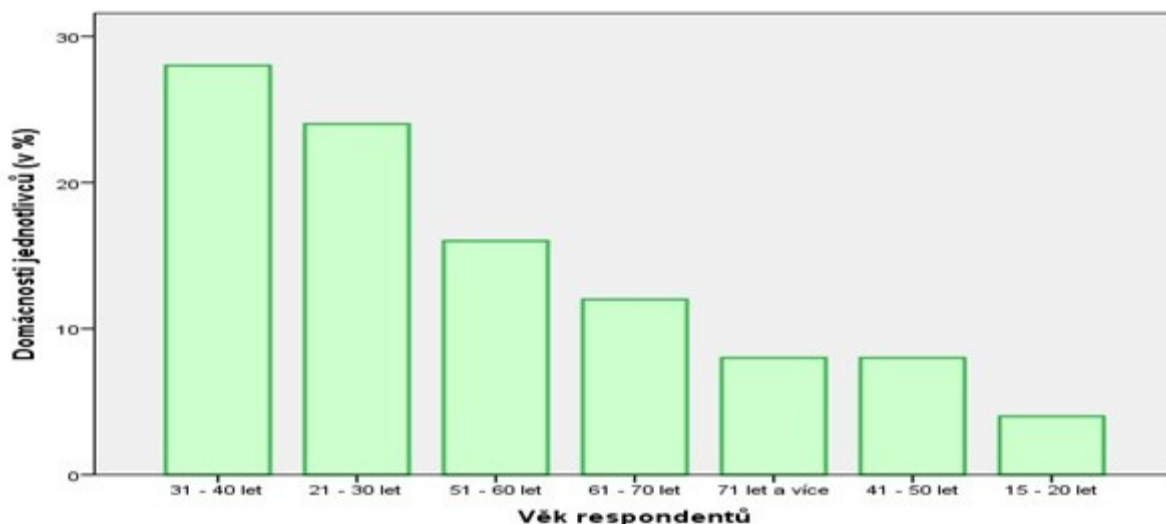
Graf 3.3: Pohlaví respondentů

Zdroj: Vlastní zpracování

Z Graf 3.4 je patrné, že nejvíce respondentů je v produktivním věku a nejméně z nich (pouze jeden respondent) je ve věkové kategorii 15-20 let. To je způsobeno faktem, že velmi málo lidí mladších 20 let už žije samo.

Graf 3.4: Věk respondentů

Zdroj: Vlastní zpracování

Co se týče rodinného stavu těchto respondentů, největší část 56 % je svobodných, 24 % rozvedených a 20 % ovdovělých (příloha č. 9). Nejčastějšími náklady na bydlení včetně služeb, energií apod. je hodnota 5 000 Kč - 10 000 Kč (téměř 50 % respondentů). Druhou nejčastěji volenou nákladovou kategorií byla kategorie 0 Kč – 5 000 Kč. Zbýlých 8 % respondentů platí 10 000 Kč – 15 000 Kč (příloha č. 7).

Vzdělání respondentů je rozděleno následovně: 64 % singles respondentů z Hlučína je středoškolsky vzdělaná, 20 % má vysokou školu a 16 % má pouze základní vzdělání (příloha č. 6). Otázkou „kolik máte sourozenců?“ jsem chtěla vysledovat, jaká část respondentů je jediným dítětem svých rodičů. Zjistila jsem, že 28 % respondentů jsou jedináčci (příloha č. 8)

Nejčastějším příjmem respondentů je 10 000 Kč – 15 000 Kč čistého měsíčně (příloha č. 10). Všechny grafy, které nejsou zahrnuty do podkapitoly „Charakteristika respondentů“ jsou umístěny do příloh této diplomové práce.

3. 3. 2 Analýza dat

Důvody pro singles

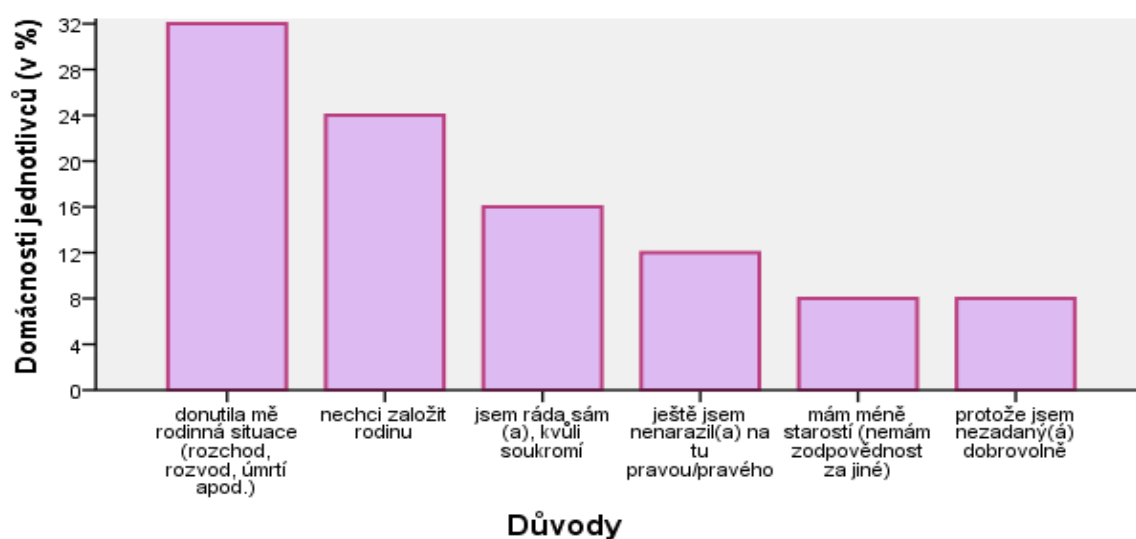
Nejdůležitější otázkou v dotazníku bylo, proč vůbec domácnosti jednotlivců existují a hlavně z jakých důvodů. Nejčastěji respondenti odpovídali variantou „donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)“ a druhou nejčastější odpovědí bylo „nechci založit rodinu“ (Graf 3.5).

Do těchto odpovědí jsem chtěla zaměřit trošku hlouběji, neboť mě zajímalo, jestli je nějaký rozdíl mezi jednotlivými pohlavími v názorech na založení rodiny. Má domněnka byla taková, že muži nechtějí založit rodinu častěji, než ženy. Podle výsledků případové studie za město Hlučín je má domněnka správná, avšak rozdíl není až tak výrazný (příloha č. 1).

V druhé řadě jsem chtěla v souvislosti s důvody singlů vysledovat, zda se týká odpověď „donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)“ i mladých lidí, nebo častěji tuto variantu volili lidé starší. Odpověď byla zvolena celkem 8 respondenty, z toho 7 z nich bylo ve věku nad 50 let (příloha č. 2).

Z výsledků dále vyplynulo, že variantu „ještě jsem nenarazil(a) na tu pravou/pravého“ volily pouze ženy (příloha č. 1). Ani jeden respondent, který má dva nebo více sourozenců, neuvedl jako svůj důvod „nechci založit rodinu“.

Graf 3.5: Důvody k singles domácnosti

Zdroj: Vlastní zpracování

Hlavní výhody domácností jednotlivců

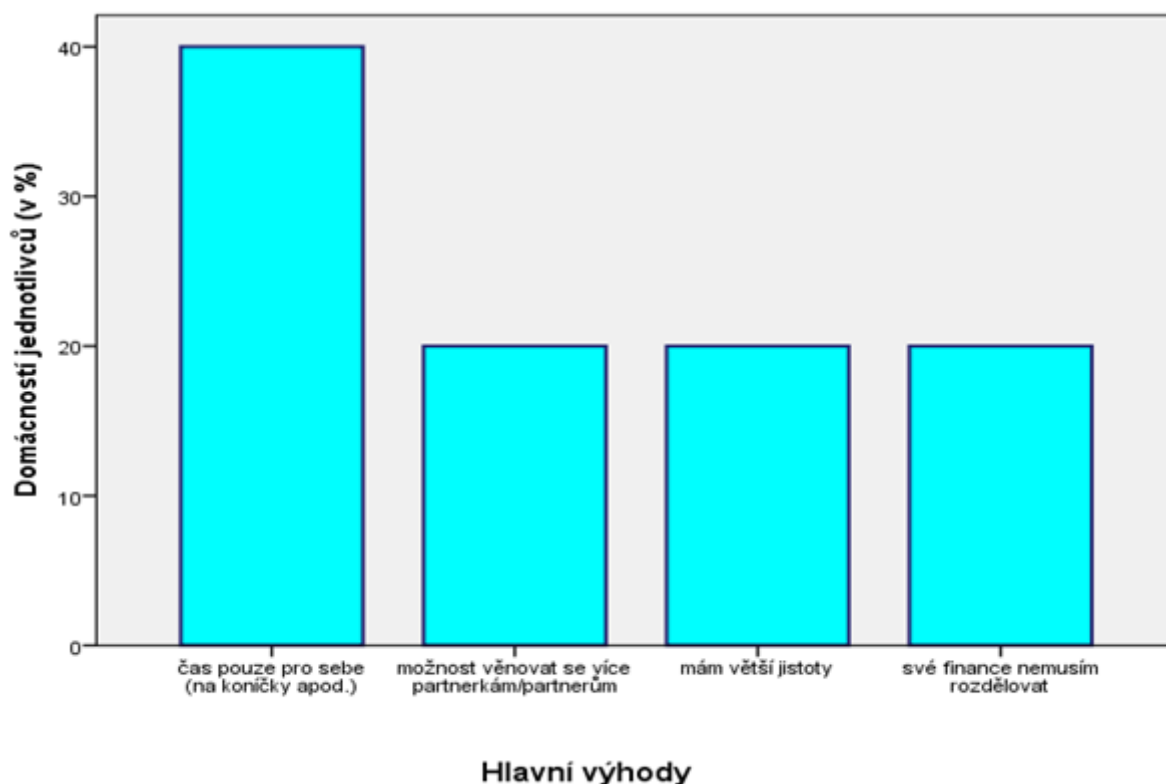
Zajímavým faktorem u singles domácností jsou samozřejmě také výhody tohoto způsobu života. Analýzou dat bylo dokázáno, že lidem, kteří bydlí a hospodaří samostatně, nejvíce vyhovuje, že mají čas pouze pro sebe, na své záliby apod. a že můžou disponovat se svým časem bez ohledu na partnera (Graf 3.6).

Stejně často volené byly tři další varianty odpovědí:

- 1) možnost věnovat se více partnerkám/partnerům
- 2) mám větší jistoty
- 3) své finance nemusím rozdělovat.

Překvapením bylo, že odpověď „možnost věnovat se více partnerkám/partnerům“ byla častěji volena ženami, absolutně i procentuálně (příloha č. 3).

Graf 3.6: Hlavní výhody singles domácností

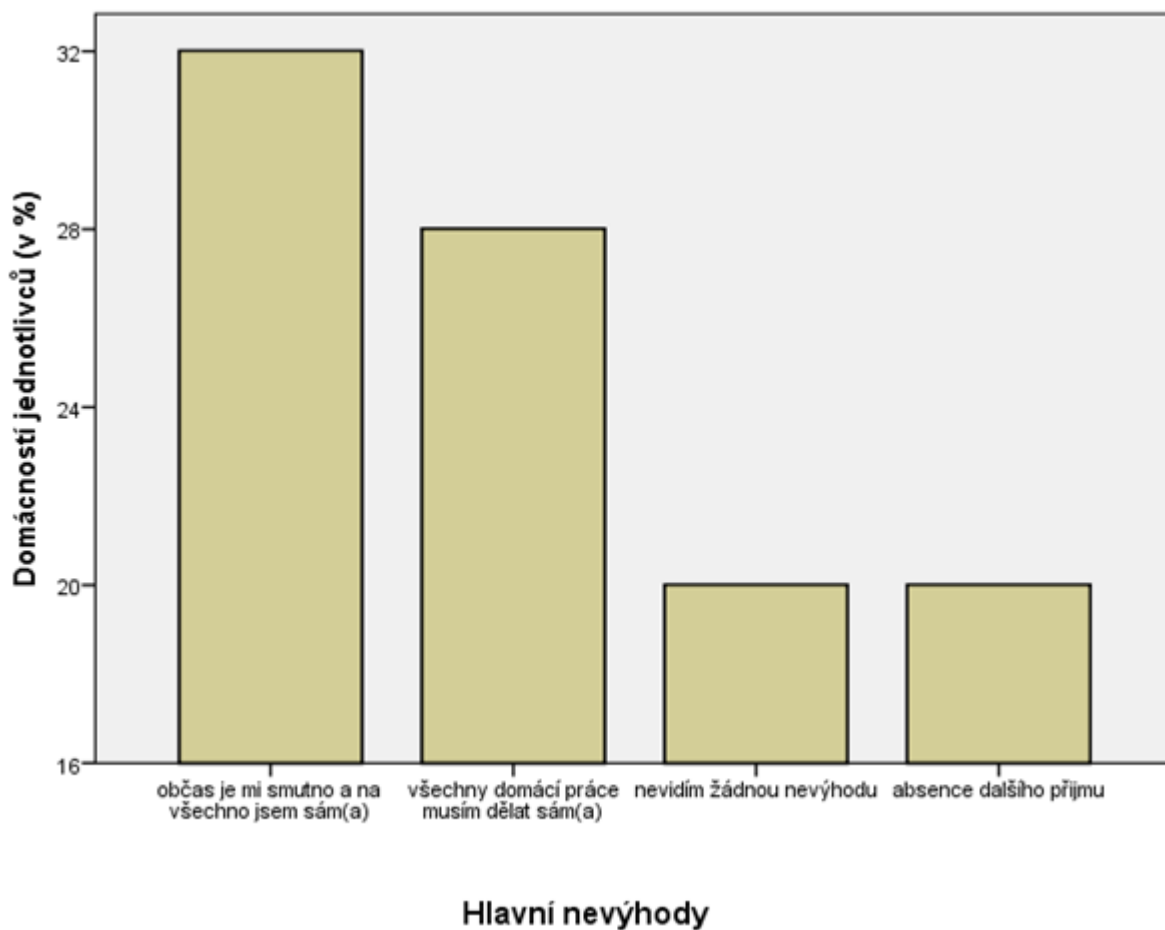
Zdroj: Vlastní zpracování

Hlavní nevýhody domácností jednotlivců

Být singles nemá jako jakýkoliv jiný rodinný stav pouze výhody, ale také má pár nevýhod. Hlavní nevýhodou samostatného bydlení hodnocenou z pohledu respondentů z Hlučína je to, že je jim občas smutno a na všechno jsou sami (Graf 3.7).

Ani jeden muž z dotazovaných si nemyslí, že je nevýhodou absence dalšího příjmu. Stejná relativní část mužů i žen jako druhou nejčastější nevýhodu zvolila, že musí dělat všechny domácí práce sami. Téměř polovina mužů nevidí ve stavu singles žádnou nevýhodu (příloha č. 4).

Graf 3.7: Hlavní nevýhody singles domácností

Zdroj: Vlastní zpracování

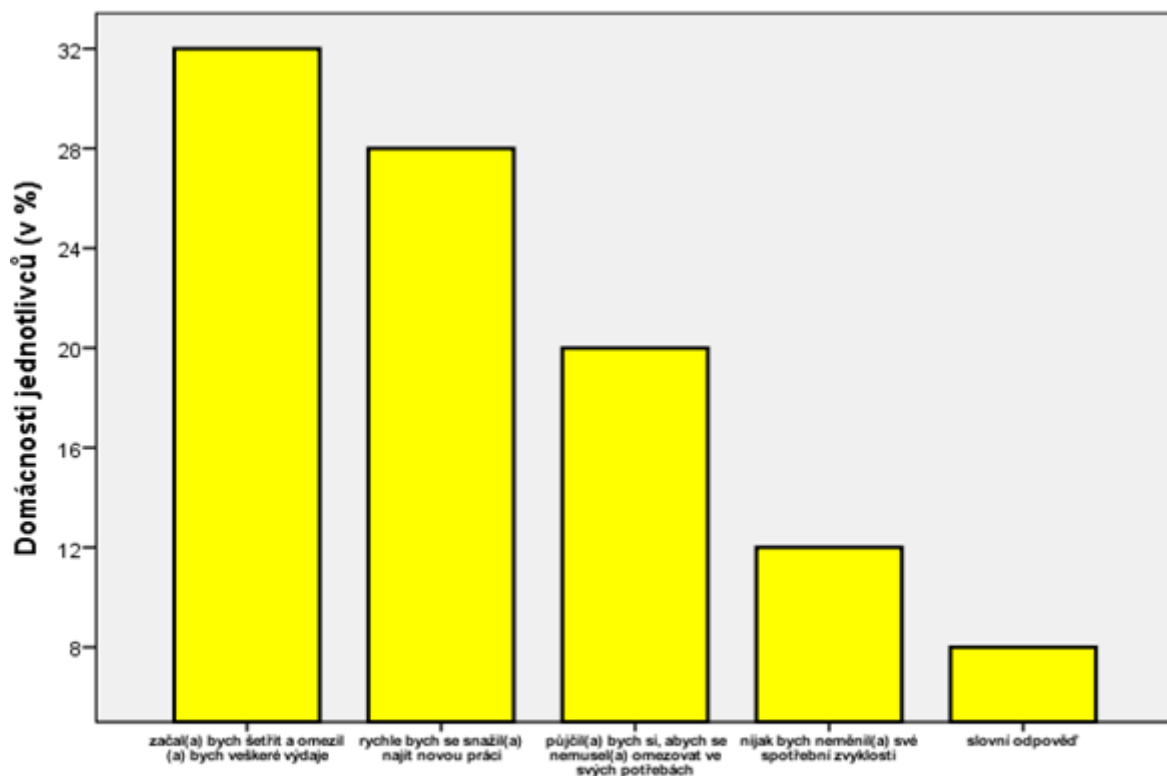
Chování při ztrátě příjmu

Otázkou „Jak by jste se jako jedinec zachoval(a), kdyby jste přišel/přišla o stálý příjem?“ mě zajímaly reakce domácnosti jednotlivců při ztrátě příjmu. Nejčastější odpovědi těchto jedinců bylo, že by začali šetřit a omezili by veškeré výdaje. V těsném závěsu za touto odpovědí respondenti odpovídali, že by se rychle snažili najít novou práci. Až jako třetí nejčastější odpověď byla, že by si půjčili, aby se nemuseli omezovat ve svých potřebách (Graf 3.8).

Relativně více by si půjčovaly ženy, stejnou měrou by se ženy i muži snažili rychle najít novou práci a také by stejnou měrou začali šetřit, aby se nemuseli omezovat ve svých potřebách. Téměř 30 % mužů respondentů by ztrátu příjmu nijak neřešilo a nijak by své spotřební zvyklosti neměnili (příloha č. 5).

Dvě ženy zvolily slovní odpověď: jedna z nich napsala, že by si našla sponzora a druhá, že pobírá starobní důchod a tudíž o tento příjem nepřijde.

Graf 3.8: Chování singles domácností při ztrátě příjmu

Chování při ztrátě příjmu

Zdroj: Vlastní zpracování

3. 4 Vnější prostředí vzniku domácností jednotlivců

V rodinném chování současné české populace můžeme sledovat odlišné rysy od života předcházející generace. Především pozdější odchod od rodičů a preference života v nesezdaném soužití zapříčiňuje uzavírání manželství a vytváření rodiny až ve vyšším věku.

V této kapitole budou rozebrány jednotlivé demografické faktory, které se navzájem ovlivňují s počtem domácností jednotlivců. Jde zejména o rodinný stav populace, vývoj porodnosti a průměrného věku matky při narození prvního dítěte, sňatečnost a rozvodovost.

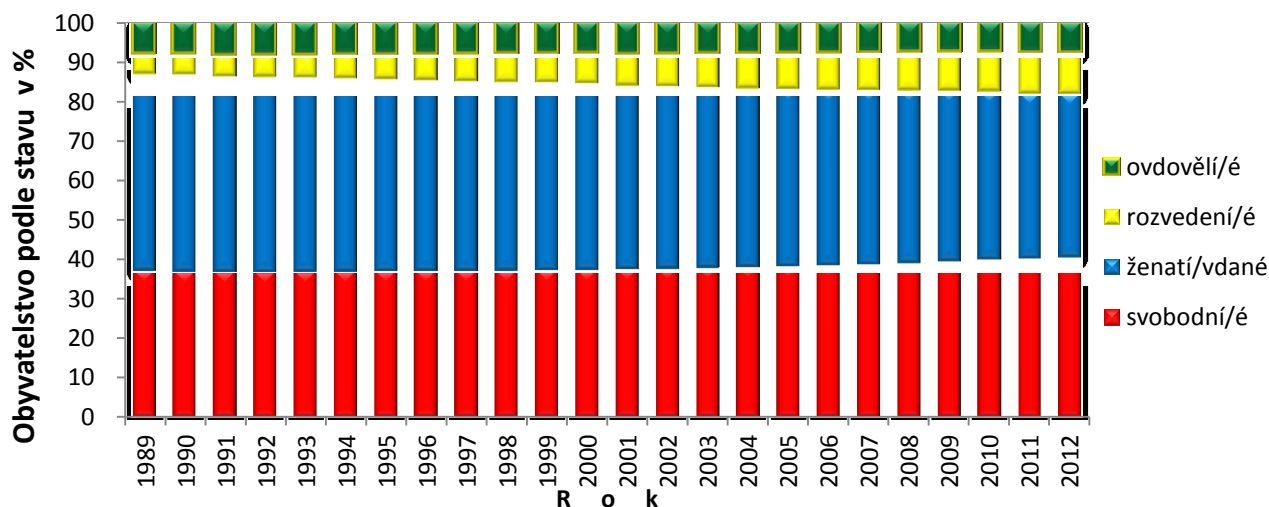
3. 4. 1 Vývoj obyvatelstva podle rodinného stavu

Struktura populace podle rodinného stavu je jednou ze základních, demografických veličin a veličin a úzce souvisí s věkovou strukturou. Třídí se na svobodné, ženaté a vdané, rozvedené a ovdovělé. Vývoj obyvatelstva podle rodinného stavu je jedním z faktorů, které ovlivňují počet domácností jednotlivců. Z

Graf 3.9 je patrné, že svobodných od roku 1989 je čím dál více, avšak rozdíl za posledních 23 let (o 3,4 %) není tak významný.

Oproti tomu se více závažným jeví stav rozvedených, který se po dobu sledování zvýšil téměř na dvojnásobek a také stále snižující se stav lidí uzavírajících sňatek. Pozitivním indikátorem je snižující počet ovdovělých žen a mužů.

Graf 3.9: Vývoj obyvatelstva podle rodinného stavu

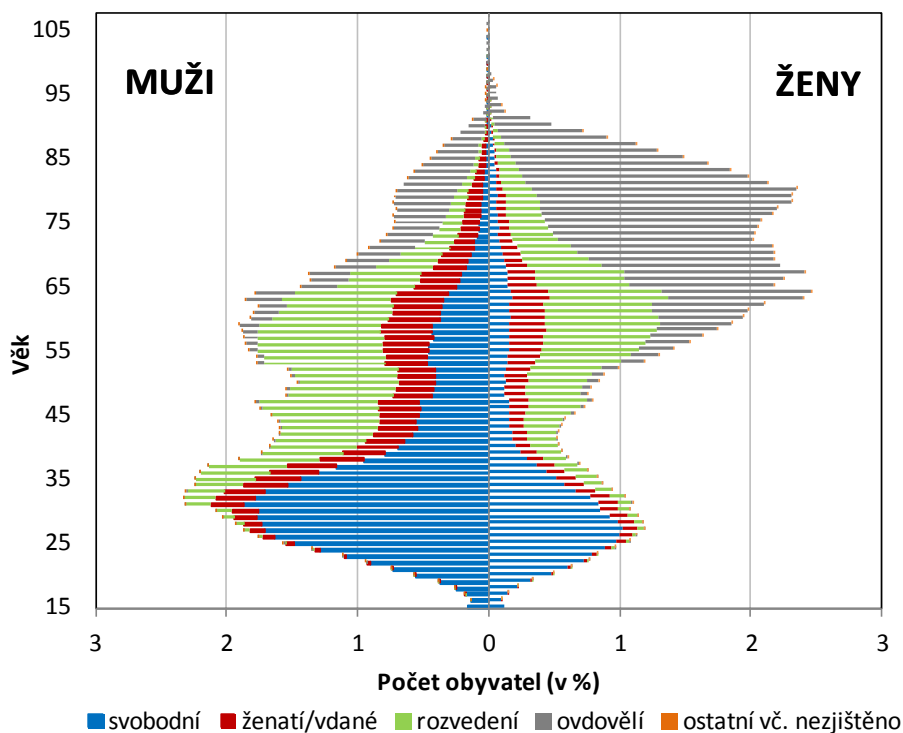

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat ČSÚ

Metodika práce dat z ČSÚ je v tomto ohledu nadefinována tak, že stavy obyvatel v roce sčítání lidu jsou vždy přepočteny na definitivní výsledky příslušného sčítání – jedná se o roky 1991, 2001 a 2011. Do dalšího sčítání se pak bilancují podle počtu narozených, zemřelých, přistěhovalých a vystěhovalých.

Co se týče rodinného stavu domácností jednotlivců, tak vzhledem k významné převaze starších žen ve věkové struktuře těchto domácností, tvořily jednu čtvrtinu všech jednotlivců v roce 2011 ovdovělé ženy (Graf 3.10). Ještě v předešlém sčítání však představovaly ovdovělé ženy 30 % všech domácností jednotlivců. Podíl svobodných mužů jednotlivců dosáhl téměř jedné pětiny všech domácností jednotlivců a to díky významnému absolutnímu nárůstu počtu svobodných jednotlivců až o 117 tisíc. Změny této struktury způsobuje do značné míry čím dál častější samostatné bydlení jednotlivců v mladších věkových skupinách.

Graf 3.10: Věková struktura osob v domácnostech jednotlivců v roce 2011

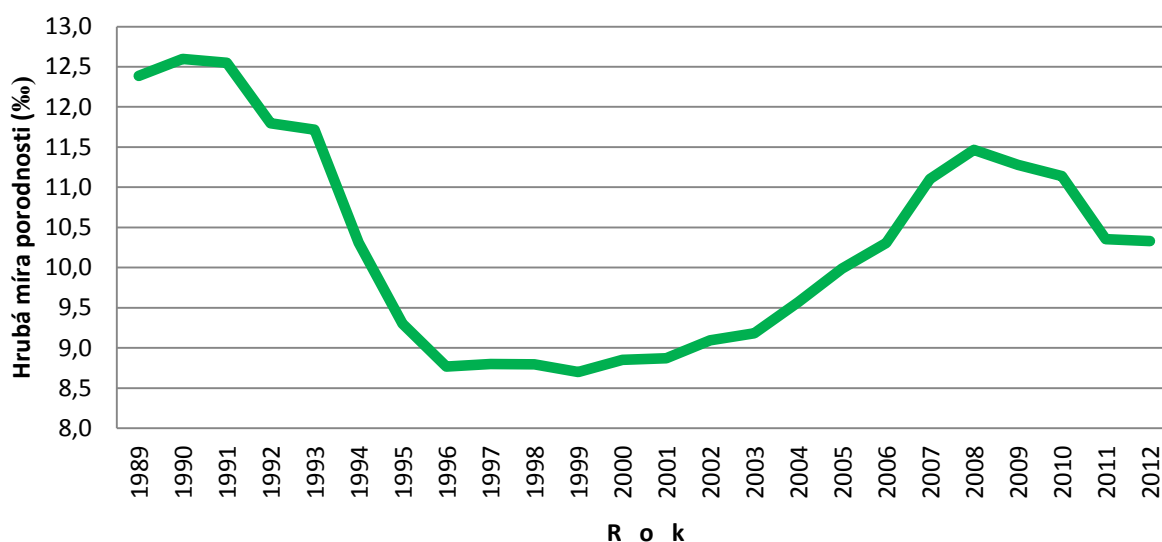

Zdroj: ČSÚ

3. 4. 2 Vývoj porodnosti

Hrubá míra porodnosti se vyjadřuje jako poměr živě narozených dětí a středního stavu obyvatelstva. Od roku 1989 se hrubá míra porodnosti stále snižuje a to až po rok 1996, kde můžeme vidět v Graf 3.11 nejmenší hodnoty za celou dobu zkoumání. Pár let tato hodnota víceméně stagnuje a až po roce 2000 opět stoupá. V roce 2007 hodnota hrubé míry porodnosti vrcholí. Tento nárůst však nemůžeme považovat za zásadní nebo trvalý, protože je způsoben porodností tzv. silných ročníků ze 70. a 80. let 20. století, které odkládaly rození dětí na pozdější věk.

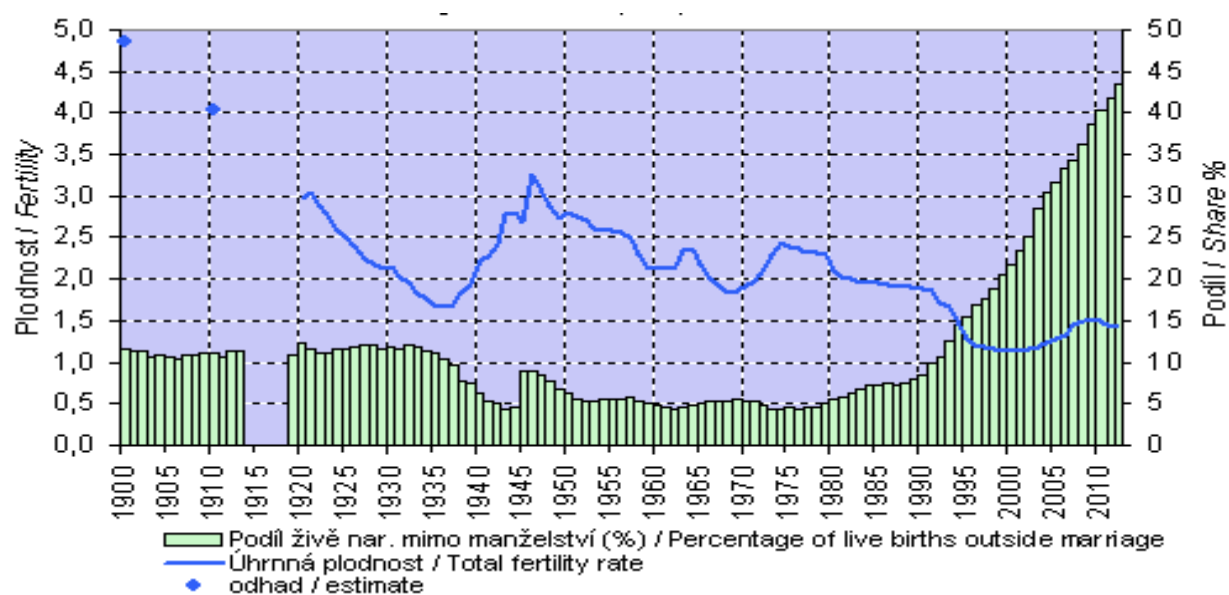
Graf 3.11: Vývoj hrubé míry porodnosti

Zdroj: Vlastní zpracování

Úhrnná plodnost vyjadřuje průměrný počet živě narozených dětí, které by se narodily jedné ženě za předpokladu, že by míry plodnosti podle věku zaznamenané ve sledovaném kalendářním roce zůstaly během celého jejího reprodukčního období (15-49 let věku) neměnné. Za hraniční hodnotu potřebnou k zachování populace se považuje hodnota 2,1 živě narozených dětí na jednu ženu ve věkovém rozhraní 15 – 49 let. Přitom jak můžeme vidět v Graf 3.12, tak se pod touto hodnotou naše republika drží dlouhodobě už přes 30 let.

Graf 3.12: Ukazatele plodnosti

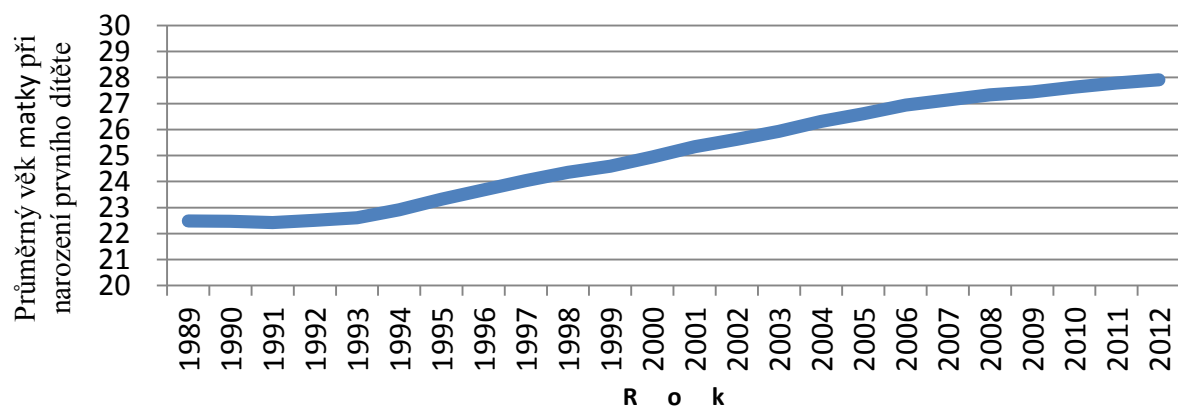
Zdroj: ČSÚ

Nechci tvrdit, že narození prvního dítěte hraje ve vývoji počtu domácnosti jednotlivců nějakou významnou roli, ale existují zde určité souvislosti, které by neměly být přehlíženy.

Věk prvorodiček se permanentně zvyšuje (viz. Graf 3.13). V průběhu let se dostáváme od poměrně mladého věku 22,5 let až k hranici 29 let, kdy se ženy poprvé stávají matkami. Přestože děti nejsou typickým znakem singlů, v určitých případech mohou být svobodné matky až do narození dítěte považovány za domácnost jednotlivce.

Průměrný věk matek při narození prvního dítěte je vypočten z měr plodnosti podle jednotek věku.

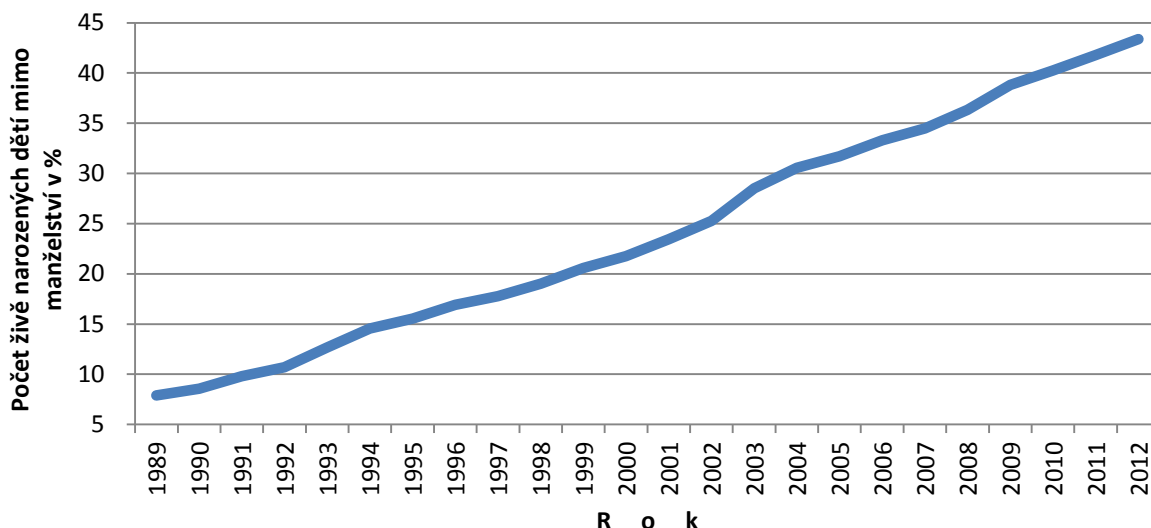
Graf 3.13: Vývoj průměrného věku matky při narození prvního dítěte

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat ČSÚ

Dalším problémem je to, že se čím dál tím více dětí rodí svobodným matkám. Z počáteční hodnoty 7,9 % v roce 1989 se tato hodnota stále zvyšovala až na alarmujících 43,4 % dětí narozených mimo manželství v roce 2012 (Graf 3.14).

Graf 3.14: Počet živě narozených dětí mimo manželství

Zdroj: Vlastní zpracování

3. 4. 3 Vývoj počtu sňatků

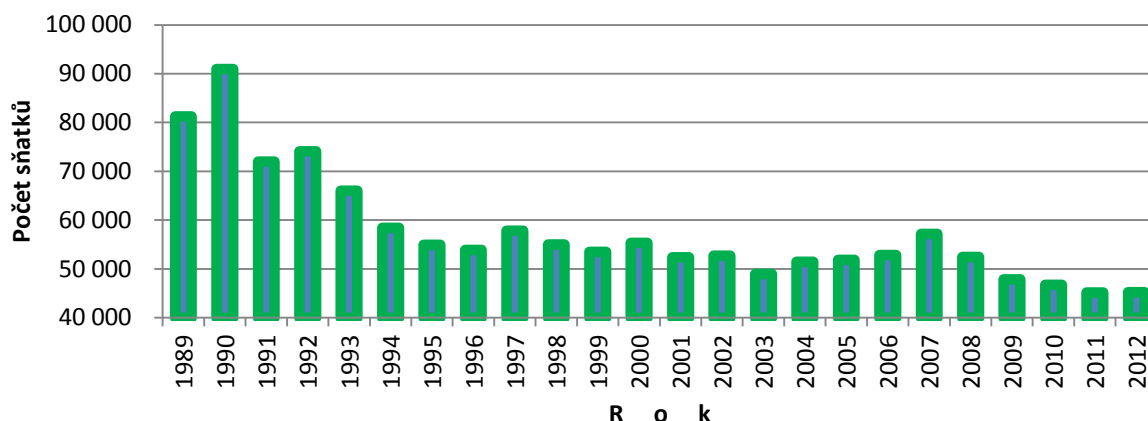
Sňatečnost stejně jako rozvodovost je velmi úzce spjata s fenoménem singles. Těmito dvěma demografickými ukazateli se sleduje například také vývoj porodnosti.

Klesající míra sňatečnosti nám naznačuje snižující se ochotu vázat se a zvyšující věk novomanželů k rozšiřujícímu se trendu pozdní dospělosti, kdy mladí jedinci oproti svým předchůdcům neustále odkládají charakteristiky spojené s dospělostí do pozdějšího věku, převážně pak závazky spojené se zakládáním rodiny.

V roce 2003 poprvé klesl počet sňatků pod 50 tis. (graf 3.15) V posledních letech vstupovalo do manželství stále méně párů a v roce 2011 se dokonce uskutečnilo nejméně svateb od roku 1918. V roce 2012 byl zaznamenán mírný nárůst počtu svateb, avšak se zvýšil o pouhých pár desítek svateb oproti roku 2011.

S trendem ve vývoji počtu domácnosti jednotlivců opět souvisí i tato veličina. Mnoho párů, které nejsou oddány, bydlí s rodiči, nebo jako domácnost jednotlivců, až do doby než se vdají nebo ožení.

Graf 3.15: Vývoj počtu sňatků

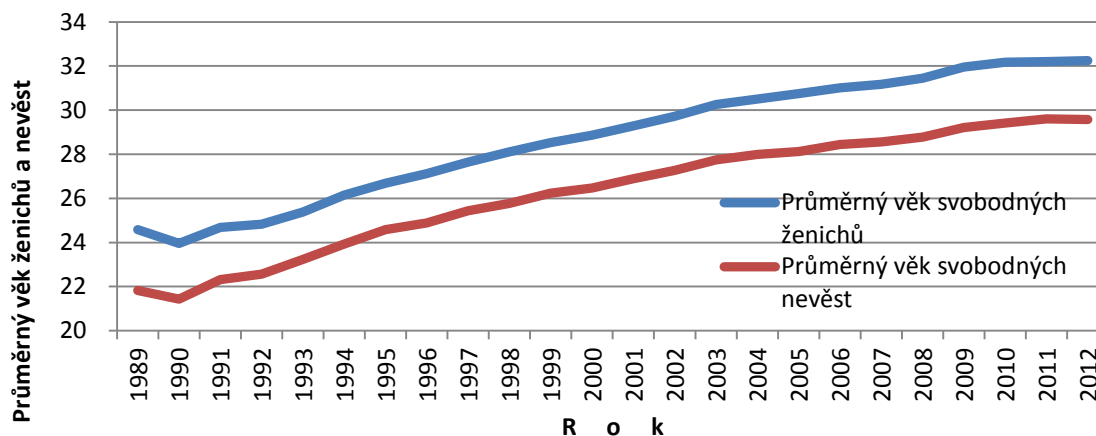

Zdroj: Vlastní zpracování podle dat ČSÚ

Po roce 1989 a změně politického režimu můžeme v grafu 3. 16 vidět, že průměrný věk ženichů a nevěst se neustále zvyšuje a přesně tak kopíruje vývoj západního světa. Individualismus člověka je stále tlačěn do popředí a rodinné hodnoty jsou odkládány na pozdější dobu. Velmi důležitou roli hrají také ekonomické faktory a státní politika, která podporuje matky samoživitelky a tak se výhodnější variantou mnohdy zdá zůstat v nesezdaném soužití.

Průměrný věk svobodných nevěst se za 23 let zvýšil téměř o 8 let a to z hodnoty 21,8 let až na 29,6 let. Jak můžete vidět v grafu 3. 16, tak vývoj průměrného věku svobodných ženichů přesně kopíruje vzrůstající tendenci průměrného věku svobodných nevěst, akorát s tím rozdílem, že u mužů je počáteční věk v roce 1989 24,6 let a dostává se až na hodnotu 32,3 let svobodného muže při sňatku.

Graf 3. 16: Vývoj průměrného věku ženichů a nevěst při sňatku

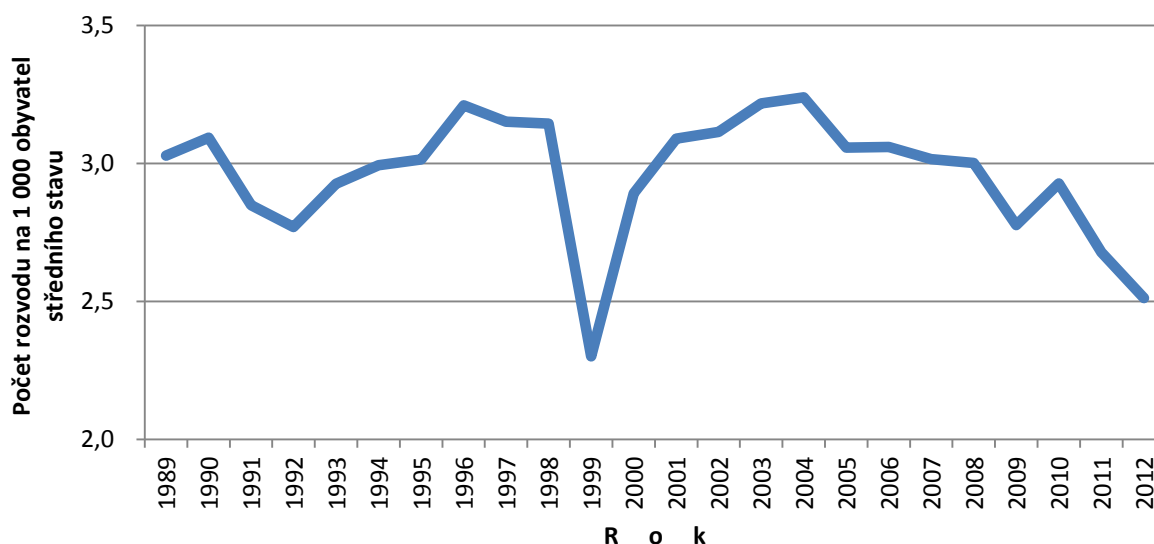
Zdroj: Vlastní zpracování podle dat ČSÚ

3. 4. 4 Vývoj rozvodovosti

Hrubá míra rozvodovosti je definována jako počet rozvodů na 1 000 obyvatel. Vývoj rozvodovosti je dalším důležitým faktorem při posuzování vývoje domácnosti jednotlivců. Pokud se jedinec rozvede, vstupuje opět jako svobodný na pomyslný sňatkový trh a povětšinou zůstává alespoň jeden z páru bydlet a hospodařit jako jednotlivec. Proto zde platí přímá úměra ve vztahu rozvedení vs. singles.

Rozvodovost je významným sociálním jevem, který indikuje stabilitu rodiny a také do jisté míry naznačuje přeměnu jistých tradičních vzorců chování.

Graf 3. 17: Rozvody na 1 000 obyvatel středního stavu

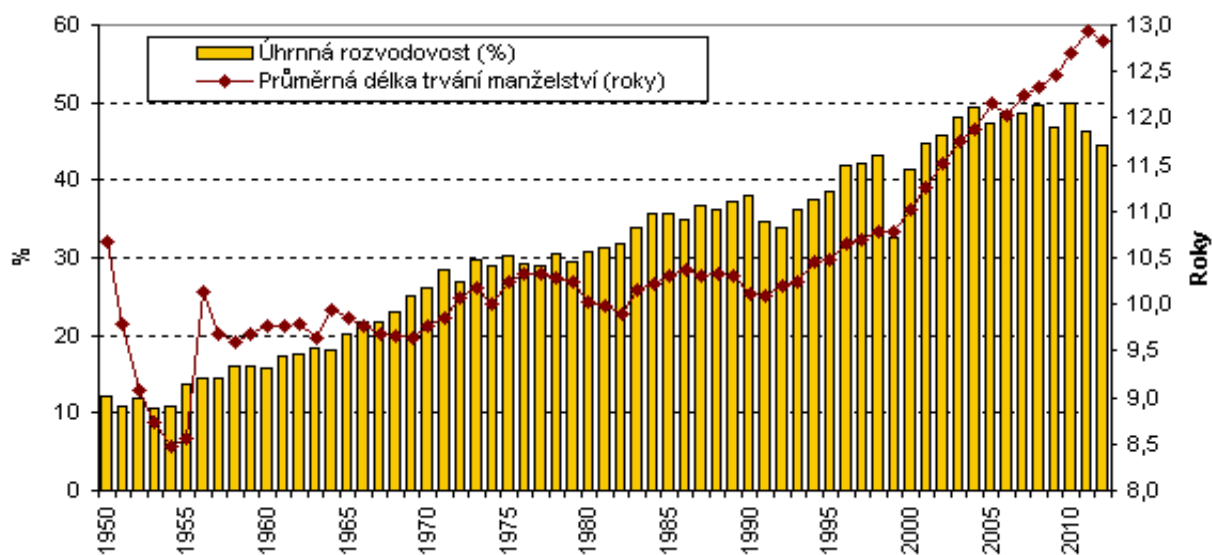
Zdroj: Vlastní zpracování podle dat ČSÚ

Takto nízký roční počet rozvodů, jako byl v roce 2012 (graf 3. 17), byl naposledy zaznamenán koncem 70. let 20. století. Ve vývoji rozvodovosti se odráží mj. také úroveň sňatečnosti z předchozích let. Krátkodobé změny v počtu rozvodů bývají obvykle důsledkem připravovaných legislativních změn. Například zákon č. 91/1998 Sb.

Příčiny rozvodu se statisticky zachycují, avšak se potvrzuje stále čtenější využití obecných příčin (kategorie „rozdílnost povah, názorů a zájmů“ a ostatní) před konkrétně formulovanými příčinami na straně muže či ženy (neuvážený sňatek, alkoholismus, nevěra, nezáměr o rodinu, zlé nakládání, odsouzení za trestný čin, zdravotní důvody a sexuální neshody).

Úhrnná rozvodovost představuje procentuální podíl manželství, která by se nakonec rozvedla za předpokladu neměnných měr rozvodovosti podle délky trvání manželství, setrvávajících na úrovni daného roku. V grafu 3. 18 můžeme vidět vývoj úhrnné rozvodovosti a průměrné délky trvání manželství při rozvodu.

Graf 3. 18: Úhrnná rozvodovost a průměrná délka trvání manželství při rozvodu

Zdroj: ČSÚ

4 Sociální a ekonomické dopady trendu na společnost

4.1 Všeobecné faktory vývoje

Na základě analytických podkladů a případové studie se ukázaly jako velmi silné znaky růstu domácností jednotlivců tyto:

- rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí),
- znaky nerodinného chování (nechtěnost založení rodiny),
- soukromí (nezávislost),
- čas pouze pro sebe (individualismus).

Podle respondentů z Hlučína je nejhlavnějším důvodem, proč žít a hospodařit jako jednotlivce to, že je donutila **rodinná situace** (Tab. 4.1). Jelikož téměř všichni respondenti, kteří tuto odpověď volili, jsou starší 50 let, je touto rodinnou situací nejčastěji vdovství. To v reálu znamená, že mezi růstem domácnosti jednotlivců a rodinnou situací jako demografickým jevem je velmi silná závislost.

Druhým nejdůležitějším důvodem pro vznik domácnosti jednotlivce je to, že respondenti **neplánují** v současné ani budoucí době **založení rodiny** a tak nemají potřebu se vázat. Tento jev je častější u mužů, avšak tento rozdíl není významný. Stejně často tuto odpověď volili respondenti s žádným, nebo jedním sourozencem, za to ani jeden respondent se dvěma a více sourozenci tuto variantu nezvolil. Myslím si, že je to dáno vzorem rodinného chování, na který byli respondenti zvyklí z domu, když byli malí a proto nevidí potřebu v tom zakládat rodinu.

Tab. 4.1: Důvody ke vzniku domácností jednotlivců

Důvody	Procenta
donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)	32
nechci založit rodinu	24
jsem ráda sám(a), kvůli soukromí	16
ještě jsem nenarazil(a) na tu pravou/pravého	12
protože jsem nezadaný(á) dobrovolně	8
mám méně starostí (nemám zodpovědnost za jiné)	8
celkem	100

Zdroj: Vlastní zpracování

Soukromí je dalším důvodem, proč respondenti nechtějí trávit život v partnerství. Tuto variantu volili pouze respondenti, kteří mají jednoho a více sourozenců. Zde vidíme jistý obraz toho, že se museli respondenti dělit se sourozencem o soukromí a prostor a z tohoto důvodu (aby měli klid) jim nevádí žít jako jednotlivci.

Hlavní výhodou pro domácnosti jednotlivců je volný **čas**, kterým mohou disponovat podle vlastního uvážení bez ohledu na partnera nebo partnerku (Tab. 4.2). Zajímavým bodem ve výzkumu bylo to, že více času pouze pro sebe potřebují ženy. Za další výhody respondenti považují to, že nemusí rozdělovat své finance, mají větší jistoty a také mají větší možnost věnovat se více partnerům či partnerkám.

Tab. 4.2: Hlavní výhody domácností jednotlivců

Hlavní výhody	Procenta
čas pouze pro sebe (na koníčky apod.)	40
své finance nemusím rozdělovat	20
mám větší jistoty	20
možnost věnovat se více partnerkám/partnerům	20
celkem	100

Zdroj: Vlastní zpracování

4.2 Sociální pozadí růstu

Jedním ze značně důležitých znaků sociálního pozadí růstu domácností jednotlivců je **ztráta váhy rodiny**. Společnost je v posledních letech zaměřená na individualismus, přestože je člověk kolektivní tvor. Rodiny, které mají pouze jedno dítě, dávají tomuto dítěti vzor singles domácnosti. Dítě není zvyklé se dělit, komunikovat, nebo muset vycházet se sourozencem a stává se tak individualistou. V lidech tak zrají špatné názory na rodinu a rodinné chování obecně. Rodina ztrácí svůj význam nejen díky rostoucímu individualismu, ale také tím, že ztrácí svou pečovatelskou a ochrannou funkci, kterou za ni částečně přejal stát.

Vliv médií na společnost i na jednotlivce je jedním z centrálních témat nejen odborných odborů, ale také laické veřejnosti. Média v širším slova smyslu plní funkci vzdělávací, zpravodajskou a také dávají lidem povědomí o reálném světě, o aktualitách a o

dění doma i ve světě. My se však téměř denně dopouštíme soudů o nejrůznějších událostech, ať už se nás týkají, nebo ne. Představy o účincích médií jsou podchyceny i legislativně a to požadavkem na to, nezařazovat mezi šestou hodinou ranní a desátou hodinou večerní pořady, které by mohly psychicky či fyzicky ohrozit vývoj dítěte. V odborné literatuře jsou soudy o vlivu působení médií poněkud zdrženlivější. Je to dáno tím, že se těžko posuzují vlivy médií mezi ostatními vlivy, které na člověka a sociální prostředí, v němž se pohybuje, působí.

Dalším faktorem vštěpovaný lidem je **iluze o samostatnosti**. Již od narození je člověk prezentován jako individualita, učí se být samostatný, umět se o¹ sebe postarat. Každý z nás se však může ocitnout v těžké životní situaci, ať už zdravotní, psychické, nebo třeba pracovní, kdy bude odkázán na pomoc ostatních. Ačkoliv si to neuvědomujeme, neustále jsme závislí na určitých osobách či jevech ve společnosti. Ještě před pár lety bylo zcela normální si pomáhat nejen v rodině, ale také v sousedství. Zvláště ženy jsou v tomto ohledu handicapovány například během mateřství, kdy jsou odkázány na pomoc státu, rodičů či partnera v době, kdy plní svou základní funkci matky a nejsou schopné vydělávat. Další největší závislou skupinou jsou lidé v důchodovém věku, kteří jsou mnohdy finančně závislí na zdravotním systému tohoto státu.

Nejhorším sociálním i demografickým dopadem singles domácností je **pokles reprodukce**. Nejen snížení biologické schopnosti rozmnožovat se, ale také hlavně sociální aspekty člověka k založení rodiny jsou na vině nižší porodnosti. *„Do rozhodování o počtu dětí se promítají hodnoty a postoje, které mladí lidé získali v rodině a ve škole. Hlavní příčinou nízkého počtu narozených dětí je výrazné snížení podílu vdaných žen do 30 let v důsledku odkladu sňatků do vyššího věku. Druhou neméně podstatnou příčinou je, že po uzavření manželství dochází k prodlužování doby do narození prvního a zvláště druhého dítěte.“*^[1]

V této souvislosti je možné se zmínit o tzv. Easterlinově ekonomické teorii, která vychází z jednoduchého předpokladu, že početná generace plodí malou generaci a méně početná generaci velkou. Početné generace se již od narození střetávají se ztíženými životními podmínkami, což vede k omezování počtu dětí v rodinách.

V šedesátých a sedmdesátých letech vrcholila třetí vlna sexuální revoluce, kdy přestal být sex vnímán jen pouze jako reprodukční činnost. Byla to především ženská revoluce neboli **feminismus**, kdy žena začala mít právo na to vybrat si sexuálního partnera a rozhodovat o svém mateřství díky volnému přístupu k potratům a také antikoncepci. Velkým činitelem

---

[1] <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=2006010905>

těchto procesů byl tlak na rovnost obou pohlaví a umožnění vzdělání ženám. Tato revoluce s sebou přinesla mj. také nové formy vztahů včetně nesezdaného soužití, pokles porodnosti pod míru prosté reprodukce a také vzestup dětí narozených mimo manželství. V Československu i dalších zemích východního bloku tyto změny probíhaly poměrně pomalu, neboť to nedovoloval komunistický režim.

Státní sociální podpora poskytuje podle MPSV aktuálně **příspěvek na bydlení**. „*Touto dávkou stát přispívá na náklady na bydlení rodinám a jednotlivcům s nízkými příjmy. Nárok na příspěvek na bydlení má vlastník nebo nájemce bytu přihlášený v bytě k trvalému pobytu, jestliže 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny nestačí k pokrytí nákladů na bydlení a zároveň těchto 30 % (v Praze 35 %) příjmů rodiny je nižší než příslušné normativní náklady stanovené zákonem. Výplata příspěvku na bydlení je časově omezena na 84 měsíce v období posledních 10 kalendářních let. Toto omezení neplatí pro domácnosti sestávající výlučně z osob starších 70 let a pro osoby se zdravotním postižením, které bydlí v pro ně postavených nebo upravených bytech.*“^[2] Jak můžeme vidět, v tomto ohledu stát neznevýhodňuje ani rodiny ani jednotlivce, avšak touto dávkou a tímto systémem není jednotlivec motivován k založení rodiny.

Další otázkou je, zda je výhodnější být svobodnou či vdanou matkou. Základní dávkou, na kterou má matka nárok, je peněžitá pomoc v mateřství. Její výše závisí na platu matky před tím, než šla na mateřskou dovolenou. Aby měla žena na tuto dávku nárok, musí být v posledních dvou letech aspoň 9 měsíců zaměstnaná. Všechny podmínky nároku na peněžitou pomoc v mateřství jsou ukotveny v zákoně č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění. Jelikož stát svobodnou matku považuje za osobu, která je na zabezpečení a výchovu dítěte sama, počítá se do dávek pouze její příjem. Pokud má matka movitého partnera, stát na jeho příjmy nehledí až do doby, než uzavřou sňatek. Na mateřskou nemá sňatek vliv, avšak obecně platí, že v manželství s průměrně vydělávajícím partnerem se na dávky státní sociální podpory (přídavek na dítě, sociální příplatek, rodičovský příspěvek) nedostanete. Účinek státní podpory je zde sporný, jelikož na mateřskou sňatek nemá vliv, ale na další dávky podpory mít může.

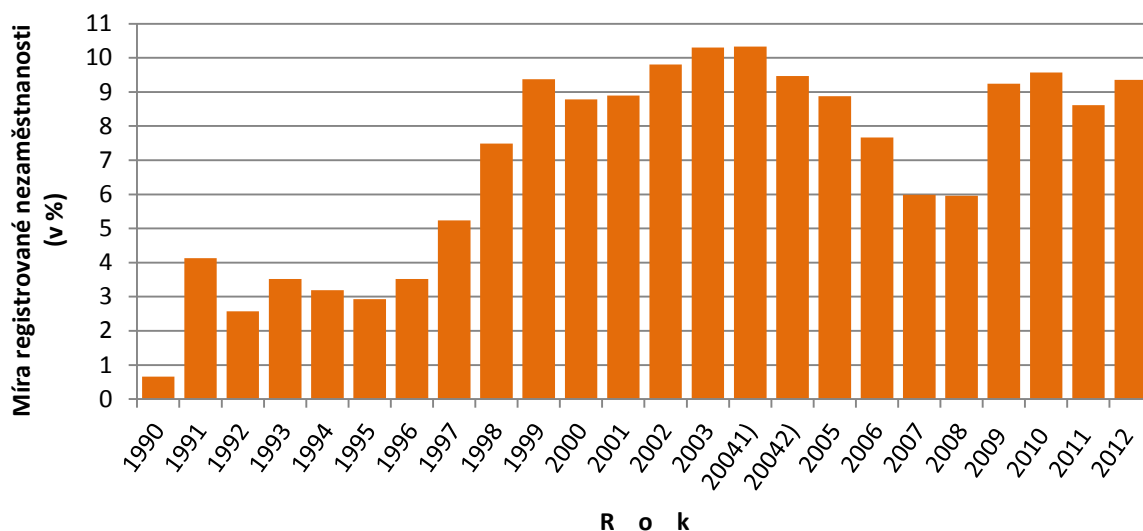
[2] <http://www.mpsv.cz/cs/2#dsp>

4.3 Ekonomické pozadí růstu

Nejdůležitějším ekonomickým aspektem pro domácnost jednotlivce je **trh práce**, jelikož se od tohoto trhu odvíjí finanční situace jednotlivců. Na základě statistiky rodinných účtů tvoří náklady na bydlení zhruba 20 % výdajů z celkových příjmů. Do této kategorie jsou zařazeny nejen čisté náklady na bydlení, ale také např. na opravy a běžnou údržbu bytu.

V hodnocení situace na trhu práce je nejvíce vypovídajícím indikátorem míra registrované nezaměstnanosti. Míra registrované nezaměstnanosti vyjadřuje podíl počtu nezaměstnaných registrovaných úřady práce na disponibilní pracovní síle (v procentech). V roce 2004 proběhla v tomto ukazateli změna v metodice práce. Do 30. června se počítala tato míra jako podíl počtu registrovaných uchazečů na pracovní síle. Od 30. června byl výpočet podílem počtu dosažitelných uchazečů k pracovní síle, kde se za dosažitelné nepovažují uchazeči o zaměstnání ve vazbě, ve výkonu trestu, na základní, náhradní nebo civilní vojenské službě, uchazeči, kteří jsou zařazeni na rekvalifikační kurzy, uchazeči, kteří pobírají peněžitou pomoc v mateřství a uchazeči v pracovní neschopnosti.

Graf 4.1: Vývoj registrované míry nezaměstnanosti v ČR od roku 1990

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat ČSÚ

Po roce 1989 nastaly v Československu politické změny. Transformační procesy zapříčinily pokles zaměstnanosti a s ním spojený vývoj nezaměstnanosti (Graf 4.1), změny sektorové a odvětvové struktury pracovních sil.

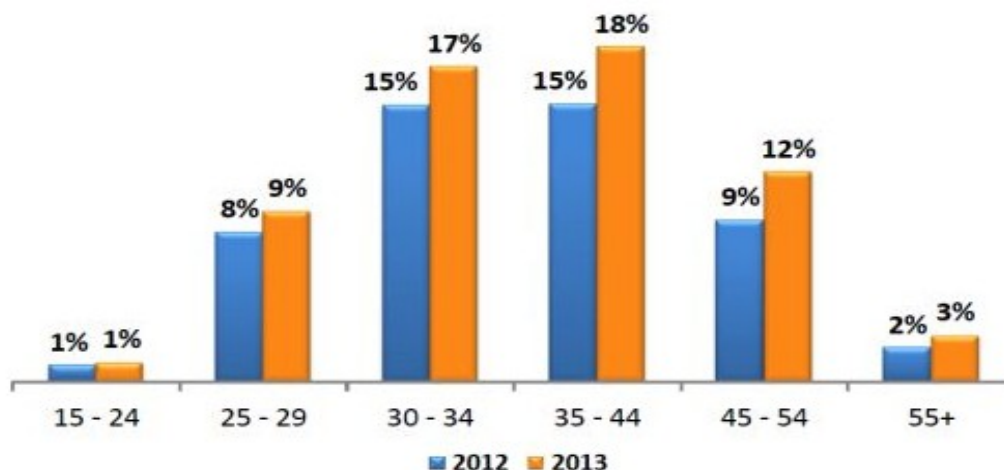
Ekonomickým dopadem trendu růstu počtu domácností jednotlivců by mohlo být např. zlepšení životní úrovně, jelikož pak si téměř každý občan bude moci dovolit žít a hospodařit jako jednotlivec.

Zajímalo mě, zda můžu sledovat kauzální příčinný vztah mezi počtem domácností jednotlivců a mírou registrované nezaměstnanosti. To by znamenalo, čím vyšší míra registrované nezaměstnanosti, tím nižší relativní počet domácností jednotlivců. Porovnávala jsem jednotlivé kraje v roce 2011. V Příloha 13 můžeme vidět, že mezi křivkou domácností jednotlivců a křivkou registrované míry nezaměstnanosti neexistuje žádný příčinný vztah. Jedinou výjimku tvoří kraj Praha, ve kterém je tento vztah vidět. Tento kraj je však oproti ostatním krajům specifický odlišným, vysoce hodnotově orientovaným způsobem života jeho obyvatel. Daty tudíž nebylo potvrzeno, že by nižší míra registrované nezaměstnanosti v konkrétních krajích ovlivňovala domácnosti jednotlivců růstem jeho počtu.

Dalším ekonomickým faktorem, který může působit na bytový trh a na domácnosti jednotlivců je **možnost půjčit si peníze**. Billboardy a reklamy nás neustále přesvědčují o výhodnosti půjček a není překvapením, že byl v roce 2012 zaznamenán nebývale vysoký zájem o dlouhodobé půjčky určené k financování bydlení. V loňském roce byl však tento zájem ještě dvakrát vyšší. Velkou zásluhu na tom jistě mají nízké úrokové sazby u hypoték, které loni klesly na rekordní úroveň 2,95 procenta.

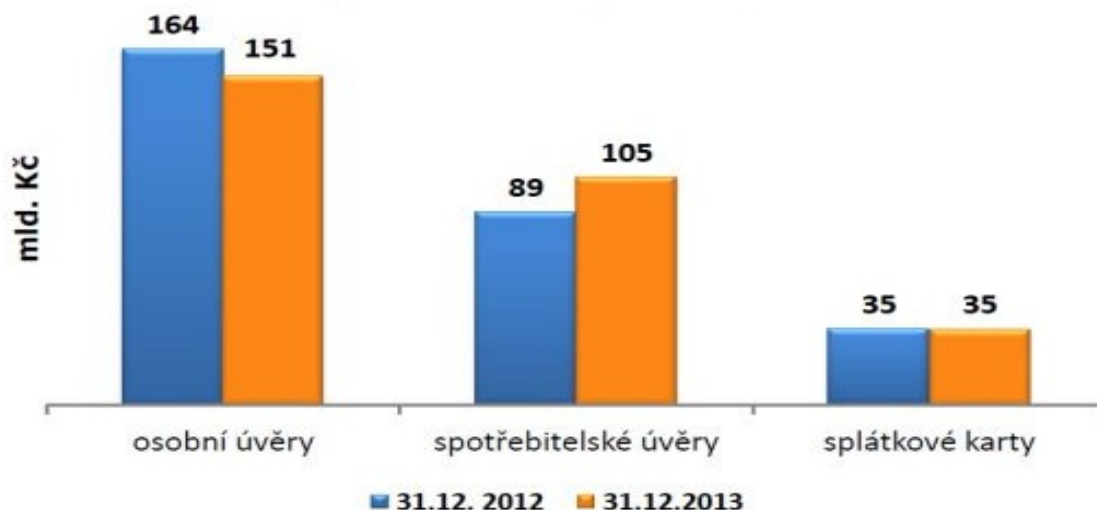
Jak můžeme vidět v Graf 4.2, tak peníze na bydlení si půjčují čím dál starší lidé. Dříve bylo nejvíce žadatelů o hypotéku ve věku 30 až 35 let. V současné době se však kolonka největšího počtu žadatelů o hypoteční úvěr posunula o jednu věkovou kategorii výše.

Graf 4.2: Podíl klientů s DD úvěrem na obyvatelstvu příslušného věku

Zájem o krátkodobé půjčky tolik nerostl. Vloni vzrostl objem krátkodobých půjček pouze o jedno procento, avšak počet klientů zůstal stejný (2,5 milionů). Rozdělení krátkodobých půjček podle specifikace můžeme vidět v Graf 4.3.

Graf 4.3: Objem krátkodobých půjček podle specifikace

Zdroj: <http://www.hypindex.cz/>

Otázkou opět zůstává, zda je výhodnější hospodařit s půjčkami jako jednotlivec, nebo jako rodinná domácnost. Osobně si myslím, že možnost půjček podporuje vznik domácností jednotlivců, neboť zde není nutnost uvádět partnera do rizika nesplácení úvěru. Tento názor je však sporný ve vztahu k tomu, zda jednotlivec vůbec dosáhne svou průměrnou mzdou na poskytnutí úvěru. V každém případě toto situační ekonomické pozadí může být jedním z aspektů, které mohou motivovat či odradit k životu singles.

5 Závěr

I když je fenomén Singles velkým problémem dnešní doby, jak v ČR, tak i celosvětově, mám pocit, že není dostatečně proklamován. Přehlížení tohoto faktu spojeného s dalšími demografickými vlivy způsobuje spoustu dalších sociálních a ekonomických problémů nynějšího světa.

Demografie jako věda o lidských populacích a jejich reprodukčním procesu nám poskytuje představu nejen o jeho vývoji, proměnách, ale také o řadě strukturálních charakteristik obyvatelstva. Velikost lidské populace má úzkou souvislost se zajišťováním jejich základních potřeb. Již v roce 1943 americký psycholog Abraham Harold Maslow definoval hierarchii lidských potřeb sestavením modelu pyramidy potřeb, která zahrnovala celkem pět zásadních vrstev (Příloha 12). Tato pyramida je stavěna na principu hierarchie. Bez uspokojení nejspodnější vrstvy se nemůžeme posouvat k potřebám vyšším.

Nejzákladnější vrstvou je vrstva fyziologických potřeb, do které zařazujeme především základní potřeby našeho organismu, jako jsou např. dýchání, přijímání potravy, přísun tekutin, vylučování, sex a s ním spojené rozmnožování se. Druhou vrstvou je potřeba bezpečí, do které řadíme mj. i jistotu rodiny a zdraví. Třetí vrstvou je potřeba sounáležitosti a lásky. Tyto první tři vrstvy mají velice silnou vazbu na důležité oblasti demografického zájmu. Můžeme zde spatřovat reprodukční proces lidské společnosti, potřebu partnerského vztahu a rodiny a také jistotu zdraví a rodiny.

Čtvrtá vrstva je potřeba uznání, ve které také spatřujeme jistou souvislost s demografickými faktory. Poslední, pátá vrstva by se nedala vůbec realizovat, kdyby nebyl vytvořen pevný základ u předchozích vrstev. Můžeme tedy jasně vidět, že řada znaků demografického chování je pro rozvoj lidské společnosti nepostradatelná.

Počet a struktura domácností v České republice od roku 1989 se zásadně změnily. Domácnosti jednotlivců jsou nejrychleji se rozrůstajícím typem hospodařících domácností. K 26. 3. 2011 více než každý sedmý člověk ve věku nad 15 let bydlel a hospodařil jako jedinec, přičemž domácnosti jednotlivců tvořily třetinu všech hospodařících domácností.

Domácnosti jednotlivců zahrnují nejvýznamnější dvě skupiny jednotlivců:

- domácnosti singles,
- domácnosti jednotlivců seniorů.

Případovou studií bylo zjištěno, že nejčastějším důvodem vzniku domácností jednotlivců je nastalá rodinná situace a přizpůsobení se na ni. Může se jednat o rozvod, nebo dokonce úmrtí partnera. V těsném závěsu za tímto důvodem stojí nezáměr o založení rodiny, který je z velké míry pěstován v rodině.

Hlavní výhodou singles domácností je možnost věnovat se svým koníčkům bez omezení partnerem a čas pouze pro sebe.

Hlavní nevýhodou singles domácností je občasný pocit samoty.

Nejčastějším chováním respondentů při ztrátě příjmu by bylo omezení veškerých výdajů spojených s šetřením.

Vznik domácností jednotlivců provází tyto negativní demografické faktory:

- snižování hrubé míry porodnosti,
- zvyšující se věk matek při narození prvního dítěte,
- stále zvyšující se počet živě narozených dětí mimo manželství,
- snižující se počet sňatků,
- zvyšující se průměrný věk ženichů a nevěst při sňatku.

Situace rostoucího počtu domácností jednotlivců a ostatních demografických jevů by se měla sledovat a měla by se na ni zaměřovat sociální, rodinná, státní a bytová politika. Právě díky sledování vývoje demografických jevů pak můžeme celkem spolehlivě odhadovat jejich další vývoj a dobře se tak na něj připravit, nebo jej ovlivňovat správně cílenou politikou. Vzato z druhé strany, právě různé politiky můžou ovlivňovat jednání jednotlivých segmentů a motivovat je k určitému žádanému chování.

Seznam použité literatury

Knižní publikace

BURCIN, Boris, Ludmila FIALOVÁ, Jitka RYCHTAŘÍKOVÁ a kol. *Demografická situace České republiky. Proměny a kontexty 1993-2008*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. 238 s. ISBN 978-80-7419-024-7.

DUBEN, Rostislav. *Teorie a praxe sociální politiky*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1999. 203 s. ISBN 80-7079-479-8.

JANDOUREK, Jan. *Průvodce sociologií*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2008. 208 s. ISBN 978-80-247-2397-6.

JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2012. 264 s. ISBN 978-80-247-3679-2.

KLIKOVÁ, Christiana, Igor KOTLÁN a kol. *Hospodářská politika*. 3. vyd. Ostrava: SOKRATES, 2012. 293 s. ISBN 978-80-86572-76-5.

KREBS, Vojtěch a kolektiv. *Sociální politika*. 4. přepracované a aktualizované vydání. Praha: ASPI, a. s., 2007. 504 s. ISBN 978-80-7357-276-1.

KUTSCHERAUER, Alois, Ivan ŠOTKOVSKÝ, Jiří ADAMOVSKÝ, Igor IVAN. *Socioekonomická geografie a regionální rozvoj. Regionální analýzy v přístupech socioekonomické geografie k regionálnímu rozvoji*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, 2013. 146 s. ISBN 978-80-248-3287-6.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. 323 s. ISBN 978-80-86429-87-8.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002. 250 s. ISBN 80-86429-05-9.

ŠOTKOVSKÝ, Ivan. *Úvod do studia demografie*. Ostrava: VŠB-Technická univerzita Ostrava, 1996. 159 s. ISBN 80-7078-327-3.

ŠOTKOVSKÝ, Ivan. *Demografie. Teorie a praxe v regionálních souvislostech*. Ostrava: VŠB-TU Ostrava, 2013. 224 s. ISBN 978-80-248-3158-9.

VESELÁ, Jana. *Demografie. Stav a struktura obyvatelstva – demografická statika 1. díl*. Pardubice: Univerzita, 2003. 95 s. ISBN 80-7194-596-X.

Internetové zdroje

CENTRUM PRO REGIONÁLNÍ ROZVOJ [online]. Cit. [16. 3. 2014]. Dostupné z: <http://www.crr.cz/cs/>

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Česká republika od roku 1989 v číslech* [online]. Cit. [6. 11. 2013]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/cr_od_roku_1989

ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA . *Měnový přehled* [online]. Cit. [16. 4. 2014]. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/statistika/menova_bankovni_stat/narodni_stat_data/mp.htm

DEMOGRAFIE [online]. Cit. [12. 3. 2014]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_home=&PHPSESSID=31a0edc31887fcc0a560a3bba30b5761

HYPINDEX•CZ [online]. Cit. [15. 4. 2014]. Dostupné z: <http://www.hypindex.cz/pujcovani-nam-neni-cizi-cesi-si-loni-pujcili-1-48-bilionu-korun/>

METODICKÝ PORTÁL. Články [online]. Cit. [10. 4. 2014]. Dostupné z: <http://clanky.rvp.cz/>

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Rodina a ochrana práv dětí* [online]. Cit. [8. 3. 2014]. Dostupné z:
<http://www.mpsv.cz/cs/4>

STÁTNÍ SPRÁVA. *Úřady. Kraje, okresy, obce*. [online]. Cit. [15. 3. 2014]. Dostupné z:
http://www.statnisprava.cz/rstsp/redakce.nsf/i/kraje_okresy_obce

STUDIJNÍ MATERIÁLY. *GISRA – Oblasti zájmu* [online]. Cit. [11. 11. 2013]. Dostupné z:
http://gislinb.vsb.cz/~iva026/?page_id=921

SPOLEČNOST PRO PLÁNOVÁNÍ RODINY A SEXUÁLNÍ VÝCHOVU [online]. Cit. [18. 4. 2014]. Dostupné z:
<http://www.planovanirodiny.cz/>

Seznam zkratek

CRR – Centrum pro regionální rozvoj

ČR – Česká republika

ČSÚ – Český statistický úřad

SLDB – Sčítání lidu, domů a bytů

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

Seznam tabulek

Tab. 3.1: Velikost a složení cenzových domácností ČR	34
Tab. 3.2: Vývoj počtu domácností jednotlivců podle pohlaví a věku mezi roky 2001 a 2011 ...	36
Tab. 3.3: Vývoj domácností jednotlivců za jednotlivá sčítání	39
Tab. 4.1: Důvody ke vzniku domácností jednotlivců	54
Tab. 4.2: Hlavní výhody domácností jednotlivců	55

Seznam obrázků

Obr. 3. 1: Administrativní členění krajů	37
--	----

Seznam grafů

Graf 3.1: Podíl osob žijících v domácnostech jednotlivců podle věku a pohlaví, 2011	35
Graf 3.2: Domácnosti jednotlivců za poslední tři SLDB	38
Graf 3.3: Pohlaví respondentů	40
Graf 3.4: Věk respondentů	41
Graf 3.5: Důvody k singles domácnosti	42
Graf 3.6: Hlavní výhody singles domácností	43
Graf 3.7: Hlavní nevýhody singles domácností	44
Graf 3.8: Chování singles domácností při ztrátě příjmu	45
Graf 3.9: Vývoj obyvatelstva podle rodinného stavu	46
Graf 3.10: Věková struktura osob v domácnostech jednotlivců v roce 2011	47
Graf 3.11: Vývoj hrubé míry porodnosti	48
Graf 3.12: Ukazatele plodnosti	49
Graf 3.13: Vývoj průměrného věku matky při narození prvního dítěte	49
Graf 3.14: Počet živě narozených dětí mimo manželství	50
Graf 3.15: Vývoj počtu sňatků	51
Graf 3.16: Vývoj průměrného věku ženichů a nevěst při sňatku	51
Graf 3.17: Rozvody na 1 000 obyvatel středního stavu	52
Graf 3.18: Úhrnná rozvodovost a průměrná délka trvání manželství při rozvodu	53
Graf 4.1: Vývoj registrované míry nezaměstnanosti v ČR od roku 1990	58
Graf 4.3: Podíl klientů s DD úvěrem na obyvatelstvu příslušného věku	59
Graf 4.4: Objem krátkodobých půjček podle specifikace	60

Prohlášení o využití výsledků diplomové práce

Prohlašuji, že

- jsem byl(a) seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou (bakalářskou) práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. – autorský zákon, zejména § 35 – užití díla v rámci občanských a náboženských obřadů, v rámci školních představení a užití díla školního a § 60 – školní dílo;
- беру на vědomí, že Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava (dále jen VŠB-TUO) má právo nevýdělečně, ke své vnitřní potřebě, diplomovou (bakalářskou) práci užít (§ 35 odst.3);
- souhlasím s tím, že diplomová (bakalářská) práce bude v elektronické podobě archivována v Ústřední knihovně VŠB-TUO a jeden výtisk bude uložen u vedoucího diplomové (bakalářské) práce. Souhlasím s tím, že bibliografické údaje o diplomové (bakalářské) práci budou zveřejněny v informačním systému VŠB-TUO;
- bylo sjednáno, že s VŠB-TUO, v případě zájmu z její strany, uzavřu licenční smlouvu s oprávněním užít dílo v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- bylo sjednáno, že užít své dílo, diplomovou (bakalářskou) práci, nebo poskytnout licenci k jejímu využití mohu jen se souhlasem VŠB-TUO, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly VŠB-TUO na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše).

V Ostravě dne .....

.....
Markéta Chrobáková

Seznam příloh

Příloha 1: Důvody vzniku domácností jednotlivců podle pohlaví	1
Příloha 2: Důvody vzniku domácností jednotlivců podle věku	2
Příloha 3: Hlavní výhody domácností jednotlivců podle pohlaví	2
Příloha 4: Hlavní nevýhody domácností jednotlivců podle pohlaví	3
Příloha 5: Chování jednotlivců při ztrátě příjmu podle pohlaví	3
Příloha 6: Dosažené vzdělání respondentů	4
Příloha 7: Měsíční náklady na bydlení v Kč	4
Příloha 8: Počet sourozenců domácností jednotlivců	5
Příloha 9: Rodinný stav respondentů	5
Příloha 10: Čistý měsíční příjem respondentů	6
Příloha 11: Dotazník	7
Příloha 12: Maslowova pyramida potřeb	9
Příloha 13: Vývoj počtu domácností jednotlivců a míry registrované nezaměstnanosti	9
Příloha 14: Hierarchické třídění sociální politiky	10

Přílohy

Příloha 1: Důvody vzniku domácností jednotlivců podle pohlaví

Pohlaví		Četnost	Procenta	Platné procenta	Kumulativní procenta
mužské	donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)	3	42,9	42,9	42,9
	jsem ráda sám(a), kvůli soukromí	1	14,3	14,3	57,1
	mám méně starostí (nemám zodpovědnost za jiné)	1	14,3	14,3	71,4
	nechci založit rodinu	2	28,6	28,6	100,0
	celkem	7	100,0	100,0	
ženské	protože jsem nezadaný(á) dobrovolně	2	11,1	11,1	11,1
	ještě jsem nenarazil(a) na tu pravou/pravého	3	16,7	16,7	27,8
	donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)	5	27,8	27,8	55,6
	jsem ráda sám(a), kvůli soukromí	3	16,7	16,7	72,2
	mám méně starostí (nemám zodpovědnost za jiné)	1	5,6	5,6	77,8
	nechci založit rodinu	4	22,2	22,2	100,0
	celkem	18	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 2: Důvody vzniku domácností jednotlivců podle věku

Věk		Četnosti	Procenta	Platné procenta	Kumulativní procenta
15 - 20 let	protože jsem nezadaný(á) dobrovolně	1	100,0	100,0	100,0
21 - 30 let	ještě jsem nenarazil(a) na tu pravou/pravého	2	33,3	33,3	33,3
	jsem ráda sám(a), kvůli soukromí	1	16,7	16,7	50,0
	nechci založit rodinu	3	50,0	50,0	100,0
	celkem	6	100,0	100,0	
31 - 40 let	ještě jsem nenarazil(a) na tu pravou/pravého	1	14,3	14,3	14,3
	donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)	1	14,3	14,3	28,6
	jsem ráda sám(a), kvůli soukromí	2	28,6	28,6	57,1
	mám méně starostí (nemám zodpovědnost za jiné)	1	14,3	14,3	71,4
	nechci založit rodinu	2	28,6	28,6	100,0
	celkem	7	100,0	100,0	
41 - 50 let	mám méně starostí (nemám zodpovědnost za jiné)	1	50,0	50,0	50,0
	nechci založit rodinu	1	50,0	50,0	100,0
	celkem	2	100,0	100,0	
51 - 60 let	protože jsem nezadaný(á) dobrovolně	1	25,0	25,0	25,0
	donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)	3	75,0	75,0	100,0
	celkem	4	100,0	100,0	
61 - 70 let	donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)	2	66,7	66,7	66,7
	jsem ráda sám(a), kvůli soukromí	1	33,3	33,3	100,0
	celkem	3	100,0	100,0	
71 let a více	donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)	2	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 3: Hlavní výhody domácností jednotlivců podle pohlaví

Pohlaví		Četnost	Procenta	Platné procenta	Kumulativní procenta
mužské	své finance nemusím rozdělovat	2	28,6	28,6	28,6
	mám větší jistoty	2	28,6	28,6	57,1
	čas pouze pro sebe (na koníčky apod.)	2	28,6	28,6	85,7
	možnost věnovat se více partnerkám/partnerům	1	14,3	14,3	100,0
	celkem	7	100,0	100,0	
ženské	své finance nemusím rozdělovat	3	16,7	16,7	16,7
	mám větší jistoty	3	16,7	16,7	33,3
	čas pouze pro sebe (na koníčky apod.)	8	44,4	44,4	77,8
	možnost věnovat se více partnerkám/partnerům	4	22,2	22,2	100,0
	celkem	18	100,0	100,0	

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 4: Hlavní nevýhody domácností jednotlivců podle pohlaví

Pohlaví		Četnosti	Procenta	Platné procenta	Kumulativní procenta
mužské	všechny domácí práce musím dělat sám(a)	2	28,6	28,6	28,6
	občas je mi smutno a na všechno jsem sám(a)	2	28,6	28,6	57,1
	nevidím žádnou nevýhodu	3	42,9	42,9	100,0
	celkem	7	100,0	100,0	
ženské	všechny domácí práce musím dělat sám(a)	5	27,8	27,8	27,8
	občas je mi smutno a na všechno jsem sám(a)	6	33,3	33,3	61,1
	absence dalšího příjmu	5	27,8	27,8	88,9
	nevidím žádnou nevýhodu	2	11,1	11,1	100,0
	celkem	18	100,0	100,0	

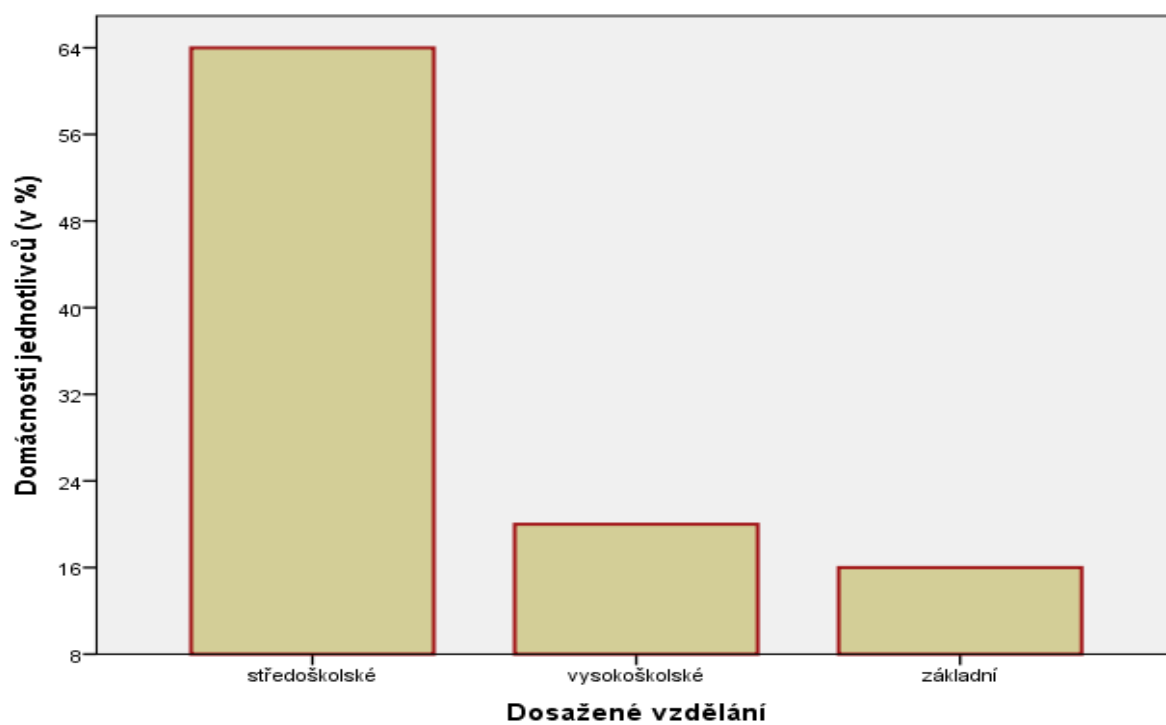
Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 5: Chování jednotlivců při ztrátě příjmu podle pohlaví

Pohlaví		Četnosti	Procenta	Platné procenta	Kumulativní procenta
mužské	rychle bych se snažil(a) najít novou práci	2	28,6	28,6	28,6
	půjčil(a) bych si, abych se nemusel(a) omezovat ve svých potřebách	1	14,3	14,3	42,9
	začal(a) bych šetřit a omezil(a) bych veškeré výdaje	2	28,6	28,6	71,4
	nijak bych neměnil(a) své spotřební zvyklosti	2	28,6	28,6	100,0
	celkem	7	100,0	100,0	
ženské	slovní odpověď	2	11,1	11,1	11,1
	rychle bych se snažil(a) najít novou práci	5	27,8	27,8	38,9
	půjčil(a) bych si, abych se nemusel(a) omezovat ve svých potřebách	4	22,2	22,2	61,1
	začal(a) bych šetřit a omezil(a) bych veškeré výdaje	6	33,3	33,3	94,4
	nijak bych neměnil(a) své spotřební zvyklosti	1	5,6	5,6	100,0
	celkem	18	100,0	100,0	

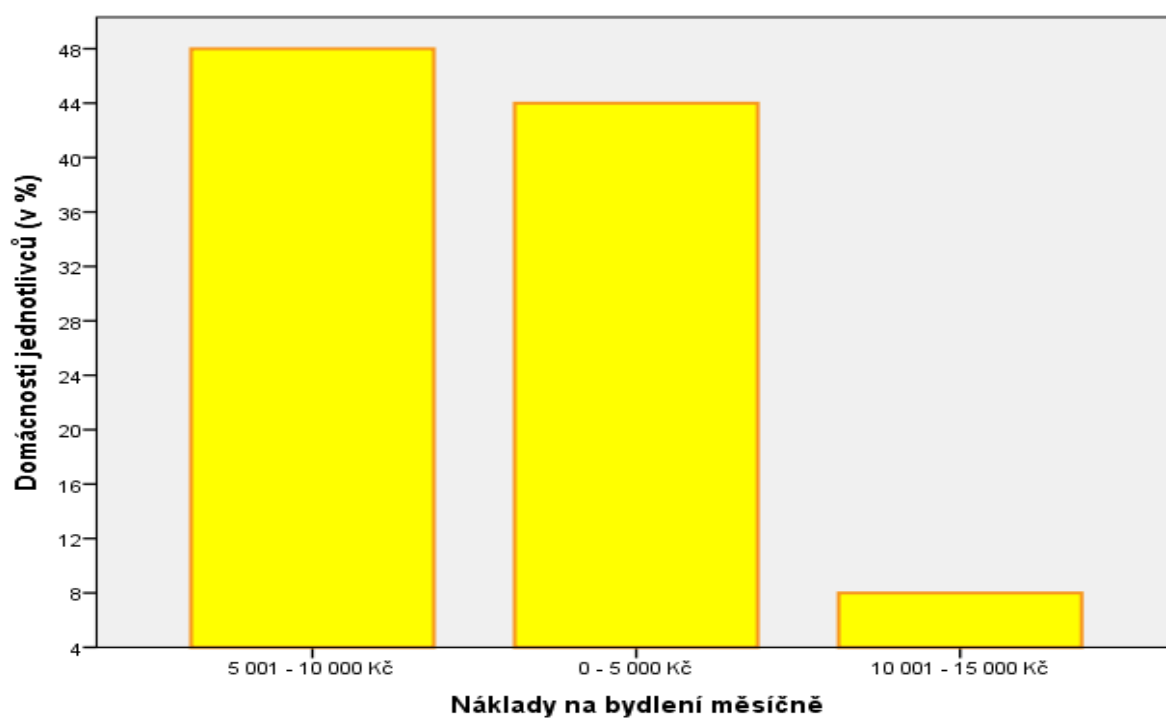
Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 6: Dosažené vzdělání respondentů

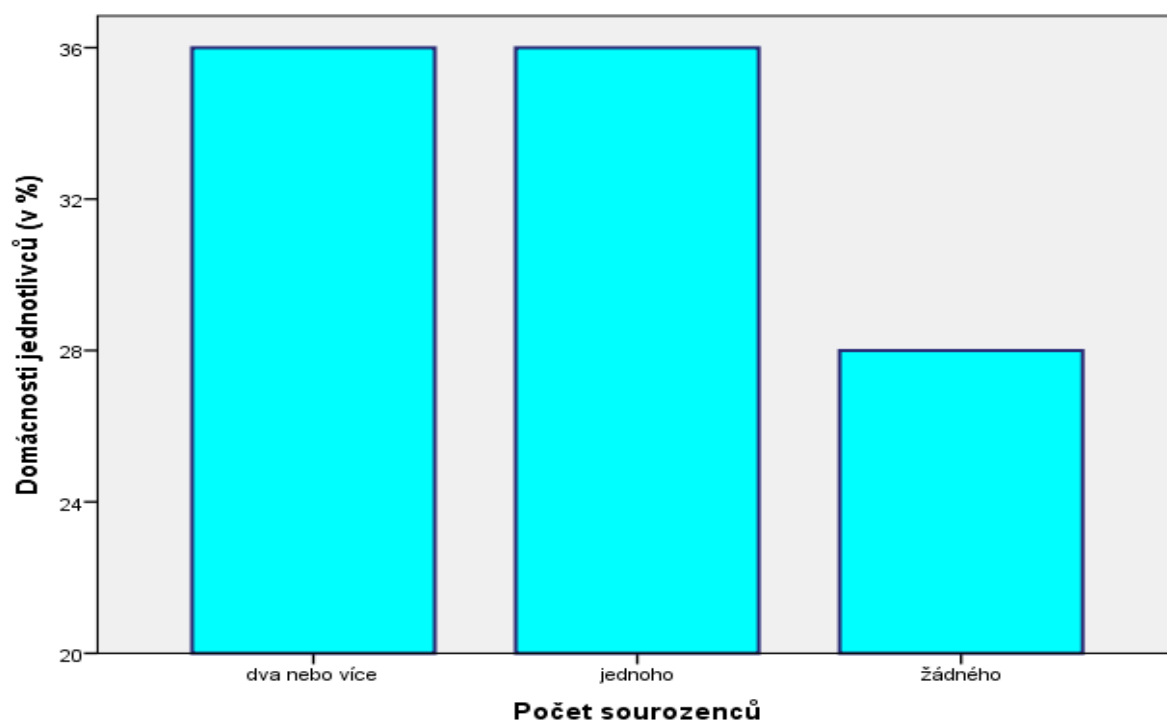
Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 7: Měsíční náklady na bydlení v Kč

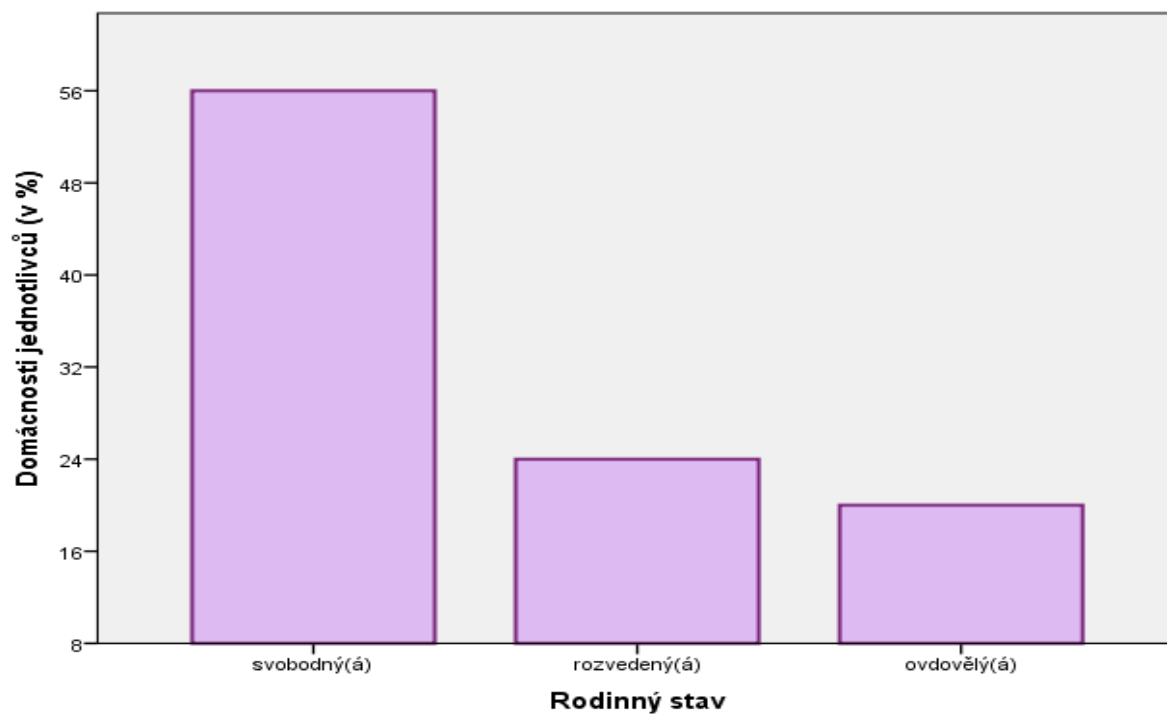
Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 8: Počet sourozenců domácností jednotlivců

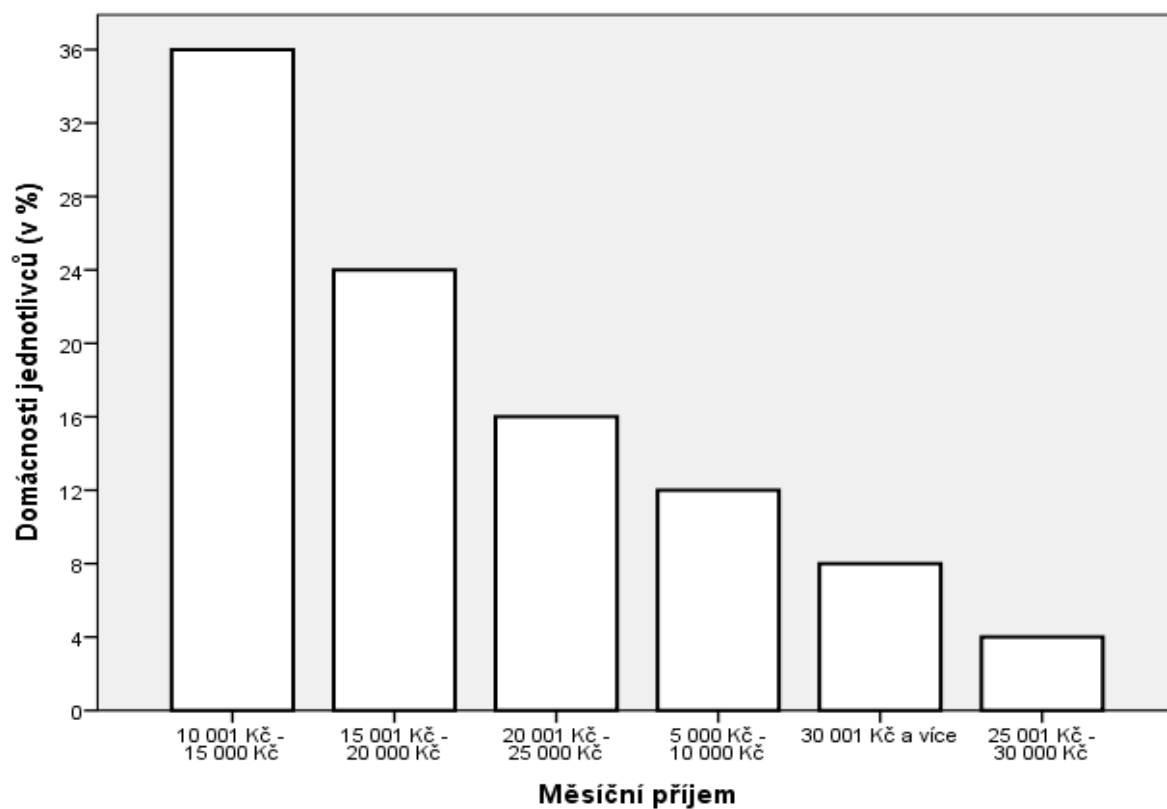
Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 9: Rodinný stav respondentů

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 10: Čistý měsíční příjem respondentů

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 11: Dotazník

Vážení respondenti,

velmi ráda bych Vás požádala o vyplnění tohoto dotazníku, týkajícího se problému stále narůstajícího počtu domácností, ve kterých bydlí pouze jedna osoba. Sesbírané údaje budou sloužit ke zpracování části mé diplomové práce. Dotazování je anonymní a nehrozí u něj zneužití.

Z nabídky vždy vybírejte pouze jednu odpověď.

Mockrát děkuji za Váš čas
Bc. Markéta Chrobáková

---

1. Bydlíte v Hlučíně?

- a) ano
- b) ne

2. Máte trvalé bydliště v městě Hlučín?

- a) ano
- b) ne

3. Bydlíte sám(a)?

- a) ano
- b) ne

4. Z jakého důvodu bydlíte sám(a)?

- a) protože jsem nezadaný(á) dobrovolně
- b) ještě jsem nenarazil(a) na tu pravou/pravého
- c) donutila mě rodinná situace (rozchod, rozvod, úmrtí apod.)
- d) jsem rád sám(a), kvůli soukromí
- e) mám méně starostí (nemám zodpovědnost za jiné)
- f) nechci založit rodinu
- g) z jiného důvodu: _____

5. V jakém vztahu jste k Vaší domácnosti?

- a) jsem vlastník
- b) jsem nájemník (podnájemník)

6. Jakou hlavní výhodu spatřujete jako jednotlivec?

- a) své finance nemusím rozdělovat
- b) mám větší jistoty
- c) čas pouze pro sebe (na koníčky apod.)
- d) možnost věnovat se více partnerkám/partnerům
- e) jiné: _____

7. Jakou hlavní nevýhodu spatřujete jako jednotlivec?

- a) všechny domácí práce musím dělat sám(a)
- b) občas je mi smutno a na všechno jsem sám(a)
- c) absence dalšího příjmu
- d) nevidím žádnou nevýhodu
- e) jiné: _____

8. Jak by jste se jako jednotlivec zachoval(a), kdyby jste přišel/přišla o stálý příjem?

- a) rychle bych se snažil(a) najít novou práci
- b) půjčil(a) bych si, abych se nemusel(a) omezovat ve svých potřebách
- c) začal(a) bych šetřit a omezil(a) bych veškeré výdaje
- d) nijak bych neměnil(a) své spotřební zvyklosti
- e) jinak: _____

9. Jaké je Vaše pohlaví?

- a) mužské
- b) ženské

10. Kolik máte sourozenců?

- a) žádného
- b) jednoho
- c) dva nebo více

11. Kolik Vás stojí bydlení měsíčně (nájem, hypotéka, energie, služby apod.)?

- a) 0 - 5 000 Kč
- b) 5 001 - 10 000 Kč
- c) 10 001 - 15 000 Kč
- d) 15 001 - 20 000 Kč
- e) 20 001 Kč a více

12. Kolik Vám je let?

- a) 15 - 20 let
- b) 21 - 30 let
- c) 31 - 40 let
- d) 41 - 50 let
- e) 51 - 60 let
- f) 61 - 70 let
- g) 71 let a více

13. Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

- a) základní
- b) středoškolské
- c) vysokoškolské

14. Jaký je Váš čistý měsíční příjem?

- a) 5 000 Kč - 10 000 Kč
- b) 10 001 Kč - 15 000 Kč
- c) 15 001 Kč - 20 000 Kč
- d) 20 001 Kč - 25 000 Kč
- e) 25 001 Kč - 30 000 Kč
- f) 30 001 Kč a více

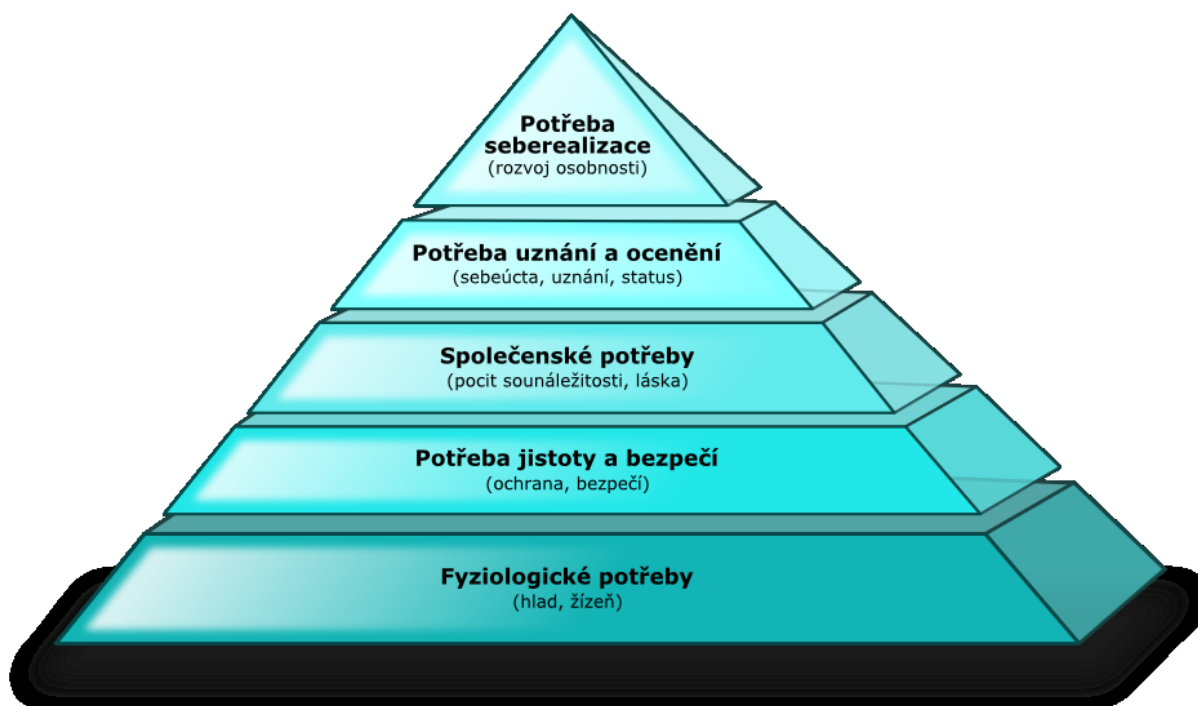
15. Jaký je Váš rodinný stav?

- a) svobodný(á)
- b) rozvedený(á)
- c) ovdovělý(á)

Děkuji za vyplnění ☺

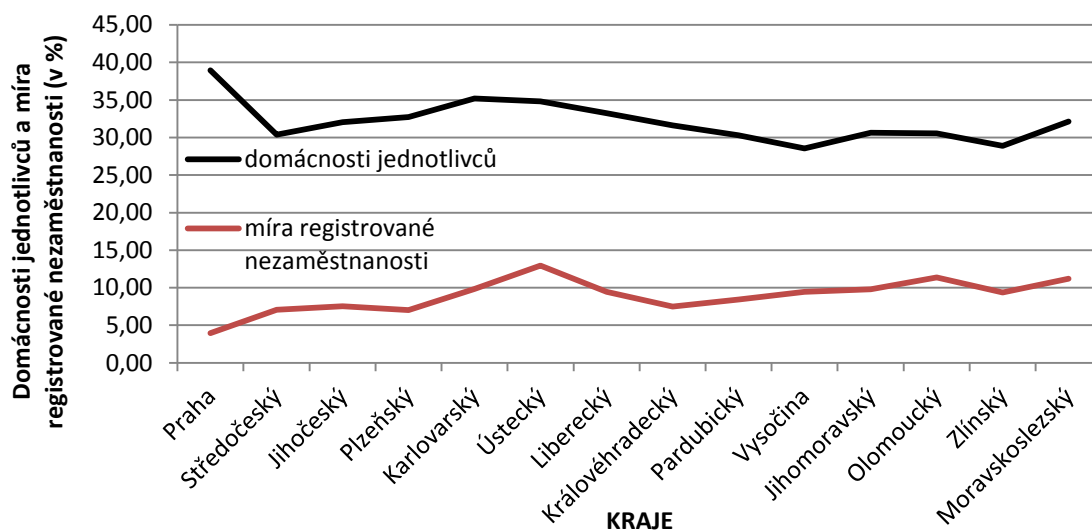

Příloha 12: Maslowova pyramida potřeb

Zdroj: <http://www.halek.info/www/>

Příloha 13: Vývoj počtu domácností jednotlivců a míry registrované nezaměstnanosti

Zdroj: Vlastní zpracování

Příloha 14: Hierarchické třídění sociální politiky

